

UCHWAŁA NR XII/64/2025
RADY GMINY MOSKORZEW

z dnia 27 lutego 2025 r.

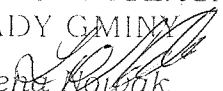
w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2024-2027

Na podstawie art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 i 1907) pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465, 1572, 1907 i 1940) Rada Gminy Moskorzew uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się "Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Moskorzew na lata 2024-2027" w brzmieniu określonym w załączniku dla niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Moskorzew.

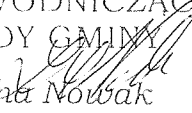
§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

PRZEWODNICZĄCA
RADY GMINY

Lena Nowak

UZASADNIENIE

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292) nakłada na organ wykonawczy gminy obowiązek sporządzania co 4 lata Programu Opieki nad Zabytkami.

Dokument ten w myśl cytowanych wyżej przepisów wymaga uzyskania pozytywnej opinii Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków." Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Moskorzew na lata 2024-2027" uzyskał wymaganą opinię Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach (opinia znal: ZRRiD.RN.5120.7.2024 z dnia 31 grudnia 2024 r.).

PRZEWODNICZĄCA
RADY GMINY

Lena Nowak

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Moskorzew na lata 2024-2027

opracowany przez:

PPUH „BaSz” mgr inż. Bartosz Szymusik

26-200 Końskie ul. Polna 72

tel./fax: 41 372 49 75

e-mail: basz@post.pl

przy współpracy:

Urzędu Gminy Moskorzew

MOSKORZEW 2024

SPIS TREŚCI

1.1. W STĘP	4
2.2. P ODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	5
3.3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	6
4.4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	14
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami...	14
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	16
5.5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	18
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	18
5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Moskorzew	21
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy	22
5.2.2. Historia miejscowości gminnych	24
5.2.3. Krajobraz kulturowy – dziedzictwo materialne.....	30
5.2.4. Zabytki nieruchome.....	31
5.2.5. Zabytki ruchome	38
5.2.6. Zabytki archeologiczne	39
5.2.7. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	40
5.2.8. Dziedzictwo niematerialne.....	40

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	42
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	44
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	45
6.6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY MOSKORZEW	46
7.7. ZAŁOŻENIA "PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY MOSKORZEW NA LATA 2024-2027"	48
7.1. Formy opieki nad zabytkami - rozpoznanie, zabezpieczenie, konserwacja, rewitalizacja....	48
7.2. Promocja i edukacja w zakresie opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.....	52
7.3. Priorytety i kierunki opieki nad zabytkami i wsparcia dziedzictwa kulturowego w gminie Moskorzew	53
7.4. Zadania do realizacji w zakresie opieki nad zabytkami i wsparcia dziedzictwa kulturowego w gminie Moskorzew	54
8.8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	58
9.9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	60
10.10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	61
11.11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	69
12.12. BIBLIOGRAFIA	74
13.13 ZAŁĄCZNIKI	76

1.1. WSTĘP

Celem opracowania jest stworzenie Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Moskorzew na lata 2024-2027. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. 2024 poz. 1292) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa zawartymi w poradniku metodycznym *Gminny program opieki nad zabytkami*.

Gminny program opieki nad zabytkami opracowywany jest przez Wójta Gminy, a następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Gminy, w formie uchwały. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego i sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Wójt przedstawia Radzie Gminy sprawozdanie z wykonania programu.

Program opieki nad zabytkami nie jest aktem prawa miejscowego, jednak podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego. Gminny program opieki nad zabytkami ma również pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Istotnym celem Programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

Przedmiotem opracowania dokumentu jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy Moskorzew, obejmujące obiekty zabytkowe w kontekście uwarunkowań przestrzennych gminy, jako pojedyncze obiekty oraz jako integralne części krajobrazu gminy (wraz z ukształtowaniem przyrodniczym terenu, obiektami nie mającymi charakteru zabytkowego: dawnymi i współczesnymi). Program przedstawia przede wszystkim charakterystykę zasobów i dziedzictwa kulturowego gminy oraz wyznacza cele – kierunki działań i zadania na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami na lata przyszłe. Charakterystyka zasobów została oparta na określeniu zasobów kulturowych gminy oraz ich znaczenia i wartości w kontekście przestrzennym, historycznym, kulturowym.

Spodziewanym efektem realizacji celów i zadań zawartych w Programie będzie m.in.: poprawa stanu środowiska kulturowego gminy, zwiększenie oraz dbałość lub odnowa obiektów zabytkowych z rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków, wzrost estetyki przestrzeni poszczególnych miejscowości.

„Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Moskorzew na lata 2024-2027” jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w gminie. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym odbiorcą Programu jest lokalna wspólnota samorządowa.

2.2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Podstawowym aktem prawnym dotyczącym dziedzictwa kulturowego w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. 2024 poz. 1292), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe i gminne, na okres 4 lat programu opieki nad zabytkami. Jeżeli w niniejszym opracowaniu występuje powołanie się na ustawę bez podania jej nazwy należy przyjąć, że chodzi o ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W myśl ustawy (Art. 4) ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkami wg Art. 5 ustawy to działania właścicieli lub posiadaczy zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania i dokumentowania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości oraz popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku i jego znaczenia dla historii i kultury.

W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków, którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań, dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi, administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art.87. ust. 2 w/w Ustawy, wyznacza cele opracowania programu opieki nad zabytkami i są one następujące:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3.3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r. - Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:

Art.5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art.6. ust. 1 Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

ust. 2 Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym.

Art.86. Każdy obywatel obowiązany jest do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (tj. Dz. U. 2024 poz. 1292), która stanowi główny akt prawa dotyczący ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce, reguluje ona pojęcia: zabytku, ochrony i opieki nad zabytkami, form ochrony, kompetencji organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), form finansowania opieki nad zabytkami i ich ewidencjonowania. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami uwzględniono przepisy tej ustawy, takie jak:

Art.3., który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku. W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością i stanowią świadectwo minionej epoki, bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art.4. objaśnia, że ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art.5. określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczeniu i utrzymaniu zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystaniu z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii i kultury”.

Art.6. klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,

- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Art 7 reguluje następujące formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na podstawie decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi

wieczyste. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywieżenia zabytku za granicę albo wywieżenia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczany do jednej z kategorii, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

2) uznanie za pomnik historii

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

3) utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art.18. „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów w zakresie zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

Art.19. wskazuje, że „1. W planie ogólnym gminy, w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowym planie odbudowy uwzględnia się, w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

- 1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z otoczeniem,
- 2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.

3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

Art.20. mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich oraz miejscowych planów z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art.21. „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Art.22. „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

Art.89. wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

- **Ustawa z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym** (tj. Dz. U. 2024 poz. 1465), gdzie w art. 7 ust 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się również w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach:

- Ustawa z dnia 27 marca 2003r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tj. Dz. U. 2024 poz. 1130)

W roku 2023 system planowania przestrzennego kraju przeszedł znaczące zmiany za sprawą ustawy z dnia 7 lipca 2023r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1688), której pierwsze przepisy weszły w życie już 24 września 2023r. Nowelizacja ta, opracowana z myślą o zwiększeniu efektywności i przejrzystości procesów urbanistycznych, wprowadza szereg istotnych zmian, które będą wprowadzane stopniowo. Mają one kluczowe znaczenie dla jednostek samorządu terytorialnego, inwestorów oraz mieszkańców, wprowadzając nowe regulacje, mające usprawnić proces planowania przestrzennego w Polsce. Nowelizacja ustawy wprowadza m.in. zmianę, która wprowadza plan ogólny zastępujący dotychczasowe studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. Plan ogólny, będący aktem prawa miejscowego, stanowi podstawę do uchwalania planów miejscowych oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy. Wymaga to od gmin określenia stref planistycznych, określenia gminnych standardów urbanistycznych oraz dostępności urbanistycznej, ustalenia obszarów uzupełnienia zabudowy. Pozwala również określić obszary zabudowy śródmiejskiej (gminy mają czas do końca 2025r. na sporządzenie tych planów).

Zgodnie z Art.13b punkt 3) litera j) ustalenia planu ogólnego określa się uwzględniając uwarunkowania rozwoju przestrzennego gminy, w szczególności znajdujące się na terenie gminy zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. 2022 poz. 840 oraz 2023 poz. 951 i 1688) lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej. - Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami (tj. Dz. U. 2024 poz. 1145)

- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009r. o finansach publicznych (tj. Dz. U. 2024 poz. 1530)
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane (tj. Dz. U. 2024 poz. 725)
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001r. Prawo ochrony środowiska (tj. Dz. U. 2024 poz. 54)
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004r. o ochronie przyrody (tj. Dz. U. 2024 poz. 1478)
- Ustawa z dnia 25 października 1991r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tj. Dz. U. 2024 poz. 87)
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (tj. Dz. U. 2024 poz. 1491)
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996r. o muzeach (tj. Dz. U. 2022 poz.385)
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (tj. Dz. U. 2022 poz. 2393)
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tj. Dz. U. 2020 poz. 164)
- Ustawa z dnia 28 marca 1933r. o grobach i cmentarzach wojennych (tj. Dz. U. 2018 poz. 2337)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 9 lutego 2004r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004 Nr 30, poz. 259)

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków z 26 listopada 2021r. (tj. Dz. U. 2021 poz. 81)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem z dnia 26 maja 2011r. (Dz. U. 2021 poz.56)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. 2011 Nr 89, poz. 510)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (tj. Dz. U. 2022 poz. 1388)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. 2014. poz. 110)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 Nr 212 poz. 2153)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. 2006 Nr 24 poz. 181)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. 2004 Nr 71 poz. 650)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz. U. 2015 poz. 979)

Unia Europejska reguluje zagadnienia opieki nad zabytkami w Traktacie z Maastricht z dnia 2 lutego 1992r. oraz w Rozporządzeniu Rady EWG z dnia 9 grudnia 1992r. w sprawie wywozu dóbr kultury oraz Dyrektywie Rady EWG z dnia 15 marca 1993r. w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z obszaru Państwa Członkowskiego.

Wagę problematyki ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego podkreśla opracowana przez ONZ konwencja UNESCO (przyjęta w Paryżu przez Konferencję Generalną ONZ dla Wychowania, Nauki i Kultury w roku 1972, ratyfikowana przez Polskę w 1976r.). Konwencja umożliwiła wyróżnienie obszarów i obiektów mających „najwyższą powszechną wartość” poprzez wpisanie ich na „Listę światowego dziedzictwa”. W 2003r. sporządzono w Paryżu konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Konwencja została ratyfikowana przez Prezydenta RP dnia 8 lutego 2011r.

4. 4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony i opieki nad zabytkami

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Ponadto dokument wpisuje się w założenia szeregu dokumentów branżowych i strategicznych na poziomie ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 (Uchwała Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023r.)

Celem programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;

- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 (Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011r.)

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 jest najważniejszym dokumentem dotyczącym ładu przestrzennego Polski, której celem *jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie*. Dokument kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który to decyduje o funkcjonowaniu gospodarki, warunkach życia obywateli, umożliwiając wykorzystanie szans rozwojowych. Koncepcja formułuje również zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. Uwzględnia również problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków:

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski (4.1. Integracja działań w zakresie funkcjonowania spójnej sieci ekologicznej kraju, jako podstawa ochrony najcenniejszych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych, 4.3. Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami europejskiej konwencji krajobrazowej)

Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny program opieki nad zabytkami jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich, powiatowych dokumentach oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy. Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+ (Uchwała Nr XXX/406/21 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 29 marca 2021r.)

Strategia jest najważniejszym dokumentem samorządu województwa, określającym wizję, misję rozwoju oraz cele strategiczne, operacyjne i kluczowe kierunki działań. Wizja rozwoju województwa: *Świętokrzyskie w 2030 roku to ambitny region o atrakcyjnym wizerunku:*

- wnoszący coraz większy wkład w rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy Polski i Europy
- szanujący i dbający o swoje dziedzictwo kulturowe i środowisko naturalne
- będący dobrym miejscem do życia, pracy i rozwoju.

Misja rozwoju województwa świętokrzyskiego: *Samorząd województwa Świętokrzyskiego:*

-*tworzy przestrzeń współdziałania, pozwalającą na wykorzystanie potencjału mieszkańców i przedsiębiorców regionu dla budowania wspólnoty o wysokim kapitale społecznym i rosnącej zdolności konkurencyjnej*

-*uzyskuje konsensus w regionie wokół najważniejszych celów strategicznych i przedsięwzięć, służących modernizacji i transformacji ścieżki rozwoju województwa*

-*pozyskuje kapitał stymulujący rozwój regionu, obejmujący publiczne środki finansowe (od wspólnotowych po lokalne), środki prywatne (w tym – nowe inwestycje zewnętrzne).*

W ramach celów strategicznych zostały zdefiniowane cele operacyjne oraz kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami:

Cel strategiczny 3: Wspólnota i bezpieczna przestrzeń, które łączą ludzi

Cel operacyjny 3.1. Silny kapitał społeczny w regionie

Kluczowe kierunki działań i działania:

3.1.1. Zwiększenie poczucia tożsamości regionalnej mieszkańców

Budowa poczucia tożsamości regionalnej w Polsce – gdzie ludzie identyfikują się przede wszystkim z całym krajem oraz wspólnotami lokalnymi – stanowi istotne wyzwanie, ważne dla podnoszenia kapitału społecznego. Dlatego też, tak ważne staje się wsparcie na rzecz działań pozwalających ugruntować i zwiększać regionalną tożsamość i dziedzictwo kulturowe, m.in. poprzez wsparcie mieszkańców w realizacji przedsięwzięć wynikających z dokumentów strategicznych. W tym względzie Samorząd Województwa będzie wspierał działania na rzecz tworzenia jak najlepszego środowiska do osiedlania się dla osób poszukujących miejsca do życia i pracy i pozostawania ludzi młodych w województwie świętokrzyskim, jednocześnie mając na uwadze regionalne uwarunkowania. Ważne miejsce w realizacji tych postulatów zajmuje rozwój turystyki regionalnej, która ma bardzo bogate korzenie w tradycji społeczno-historycznej województwa świętokrzyskiego oraz turystyki prozdrowotnej.

3.1.4. Rozwój instytucji kultury i dziedzictwa kulturowego

Wsparcie inwestycji w obszarze kultury, w tym wsparcie instytucji kultury oraz działania na rzecz ochrony zabytków jest warunkiem niezbędnym do zachowania regionalnej tradycji i tożsamości kulturowej, a w konsekwencji dla wzmocnienia atrakcyjności turystycznej województwa.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2023-2026 (Uchwała Nr LXV/806/23 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 26 października 2023r.)

Program opieki na zabytkami województwa jest dokumentem strategicznym, który w sposób kompleksowy określa wizję, cel strategiczny, cele operacyjne oraz priorytety województwa w zakresie opieki nad zabytkami. Program określa wizję „*Rozpoznane i zadbane dziedzictwo kulturowe stanowi jeden z głównych atutów województwa świętokrzyskiego*” oraz cel strategiczny „*Zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego dla wzmocnienia tożsamości mieszkańców oraz ugruntowania kulturowej pozycji województwa na tle kraju i Europy*” i cele operacyjne oraz priorytety:

Cel operacyjny 1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego:

- 1.1. Wsparcie działań związanych z dokumentowaniem i wyeksponowaniem zasobów zabytkowych
- 1.2. Wsparcie działań związanych z remontami i ochroną przed degradacją obiektów zabytkowych
- 1.3. Wsparcie działań związanych z poprawą dostępności i zabezpieczeniem obiektów zabytkowych
- 1.4. Wsparcie działań na rzecz prawidłowego zarządzania obiektami zabytkowymi na terenie województwa

Cel operacyjny 2. Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej:

- 2.1. Promowanie kultury i dziedzictwa kulturowego województwa oraz upowszechnianie wiedzy o regionie
- 2.2. Wzmacnianie marki regionu w nawiązaniu o zasoby dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego
- 2.3. Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie dziedzictwa kulturowego województwa

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego (Uchwała Nr XLVII/833/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 22 września 2014r.)

Głównym zadaniem samorządów gminnych w zakresie zagospodarowania przestrzeni kulturowej powinna być skuteczna ochrona i rewaloryzacja zasobów dziedzictwa kulturowego oraz racjonalne ich zagospodarowanie m.in. z myślą o wykorzystaniu tych zasobów, jako elementu promocji i czynnika rozwoju gospodarczego, a także zapewnienie źródeł dofinansowywania prac rewaloryzacyjnych z dochodów budżetowych i pozabudżetowych np. z turystyki. Istotnym zadaniem będzie także wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w procesie umacniania tożsamości kulturowej mieszkańców. W świetle tych zadań, a także określonych wcześniej uwarunkowań polityki przestrzennej, priorytetowymi obszarami działań samorządów powinny być: intensyfikacja i pogłębianie rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego, ochrona zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych, zachowanie i ochrona obiektów zabytkowych, ze szczególnym uwzględnieniem tych mniej znanych, a stanowiących o walorach lokalnego krajobrazu kulturowego, zachowanie najcenniejszych krajobrazów kulturowych, promocja i eksponowanie obiektów zabytkowych, tworzenie warunków do współpracy z partnerami społecznymi i prywatnymi w celu pozyskania środków na rewaloryzację zabytków.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Program gminny uwzględnia ustalenia i wnioski zawarte w dokumentach strategicznych na poziomie gminy.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Moskorzew

Studium uwarunkowań dla gminy jest wyrażeniem polityki przestrzennej, rozplanowania funkcjonalnego tej przestrzeni, w tym lokalnych zasad gospodarowania przestrzennego, jest dokumentem, w którym zawarte są wytyczne polityki przestrzennej gminy, nie stanowi jednak prawa miejscowego. Ma charakter dokumentu strategicznego i stanowi zbiór danych informacyjnych, w oparciu, o które są tworzone miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Głównymi dokumentami planistycznymi w zakresie gospodarki przestrzennej gminy Moskorzew są: Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Moskorzew uchwalone Uchwałą Nr 2018/XXXII/02 przez Radę Gminy Moskorzew dnia 30 września 2002 roku oraz Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Moskorzew.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Moskorzew, obejmuje obszar całej gminy i zostało opracowane z uwzględnieniem obowiązujących przepisów prawa na dzień opracowania studium. Głównym zadaniem Studium... jest określenie polityki przestrzennej gminy wpisanej w politykę przestrzenną państwa i województwa oraz ustanowienie ogólnych kierunków i zasad zagospodarowania przestrzennego gminy.

Kierunki polityki przestrzennej określone w „Studium...” obejmują:

- politykę osiągnięcia celów ekologicznych, obejmującą ochronę niekwestionowanych wartości środowiska przyrodniczego, a także poprawę jego stanu wynikająca z potrzeby przemian technologicznych przemysłu,

- politykę osiągnięcia celów kulturowych, chroniącą licznie występujące na obszarze gminy zabytki,
- politykę osiągnięcia celów społecznych, wyrażającą się podniesieniem jakości życia mieszkańców,
- politykę przeciwdziałania zagrożeniom klęskami, głównie z uwagi na położenie sporej części gminy na obszarze zagrożonym erozją wodną.

W zakresie dziedzictwa kulturowego „Studium...” respektuje zasady ochrony konserwatorskiej dla listy zabytków określonych w dokumencie oraz wprowadza do ustaleń „Studium...” funkcjonujące strefy ochrony konserwatorskiej (wskazuje potrzebę aktualizacji listy).

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się w szczególności:

Art.18. 2. :

1. ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Zgodnie z Art.19.1 uwzględnia się w szczególności ochronę:

1. zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
2. innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
3. parków kulturowych.

Ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnia się w studium i planach. W studium i planach w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

W przypadku odkrycia w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zgodnie z art. 32 ust. 1 z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot,
- zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia,
- niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, Wójta Gminy.

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego dla Gminy Moskorzew, Nagłowice, Oksa, Radków, Secemin, Słupia do 2030 roku (Uchwała Nr XLIX/305/2023 Rady Gminy Moskorzew z dnia 13 lutego 2023r.)

W strategii określono wizję Partnerstwa: *Gminy Moskorzew, Oksa, Radków, Secemin i Słupia wykorzystując swoje położenie geograficzne (zachodnia część województwa świętokrzyskiego i graniczenie z województwem śląskim), aktywnie wspierają lokalnych przedsiębiorców i tworzą przyjazne warunki do życia, a w rozwój obszaru zaangażowani są wszyscy mieszkańcy, którzy kreują i uczestniczą w inicjatywach wzmacniających potencjał terenu gminy G-6 oraz Misję Partnerstwa: Misją partnerstwa jest stworzenie trwałych podstaw rozwoju i zwiększenie atrakcyjności obszaru dzięki lepszej koordynacji oraz podejmowania wspólnych działań.*

Cel strategiczny 1. Rozwój przedsiębiorczości poprzez bardziej efektywne wykorzystanie zasobów rolnych, przyrodniczych i historyczno-kulturowych partnerstwa

Kierunek działań - Stworzenie spójnego produktu turystycznego, łączącego aspekty historyczne, kulturowe i przyrodnicze oraz jego promocję;

- Cel operacyjny 2. Gminy objęte strategią zapewniają swoim mieszkańcom dobre miejsce do życia

Kierunek działań: koordynacja działań w zakresie kultury (poprawa oferty, tworzenie wspólnego kalendarza wydarzeń, wykorzystanie wydarzeń kulturalnych do tworzenia produktu turystycznego, wdrożenie spotkań osób zajmujących się kulturą w gminach w celu dokonywania uzgodnień i wymiany doświadczeń).

Projekt strategiczny w ramach opieki nad zabytkami:

-Projekt nr 3 – turystyka dla aktywnych – ponadlokalny produkt turystyczny

Zakres projektu obejmuje m.in. promocję turystyczną, poprawę stanu zabytków, pomników i miejsc pamięci, poprawę estetyki i funkcjonalności centrum gmin i poszczególnych miejscowości, budowę i/lub modernizację systemu ścieżek rowerowych wraz ze stacjami obsługi i wypożyczalni rowerów, wytyczanie i oznakowanie szlaków turystycznych (szlak Dworki, parki i pałace, Szlak Kościuszkowski i inne).

Podstawa prawna opracowania Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Moskorzew

Uwarunkowania prawne dotyczące opracowania GPOnZ, wynikające z ustawy z dnia 23 lipca 2002r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. 2024, poz. 1292) zostały przedstawione w rozdziale 2. Wynikający z w/w ustawy obowiązek prowadzenia przez gminy Gminnej Ewidencji Zabytków oraz zasady prowadzenia tej ewidencji precyzuje Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodne z prawem (tj. Dz. U. 2021, poz. 56). Gminna Ewidencja Zabytków dla Gminy Moskorzew została opracowana w latach 2023-2024 zgodnie z wytycznymi rozporządzenia, pozytywnie zaopiniowana przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach w dniu 02.12.2024r. oraz przyjęta Zarządzeniem Wójta Gminy Moskorzew nr 113/2024 dnia 18.12.2024r.

5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Moskorzew

POŁOŻENIE I ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

Gmina Moskorzew to gmina wiejska położona w województwie świętokrzyskim, w powiecie włoszczowskim. Gmina z obszarem 72,86km², stanowi 8% powierzchni powiatu włoszczowskiego. Teren gminy podzielony jest na 13 sołectw i zamieszkały przez 2533 osoby, w tym 1261 kobiet i 1272 mężczyzn. W latach 2002-2022 liczba mieszkańców zmalała o 19%. Gmina Moskorzew graniczy z gminami Nagłowice i Słupia oraz Radków i Szczekociny.

Ośrodek gminny mieści się w miejscowości Moskorzew i leży w środkowej części gminy. Wiodącą funkcją gminy jest rolnictwo. Spore znaczenie ma też gospodarka leśna. Charakterystycznymi cechami przestrzeni gminy są znaczne ilości terenów ornych (ok. 56 %), zróżnicowana jakość gleb, średnio korzystne warunki wodne i wyższa od średniej wojewódzkiej, wynosząca ok. 28,5% lesistość.

Obszar gminy położony jest w obrębie regionu klimatycznego charakteryzującego się małą zmiennością warunków pogodowych. Region ten posiada następujące cechy klimatyczne: średnioroczna temperatura powietrza 7,50C, opady roczne 615-650 mm, wilgotność względna powietrza najwyższe wartości osiąga w miesiącach jesiennych i zimowych i zawiera się w granicach 85-88 %.

Zachodnia część gminy znajduje się na obszarze Niecki Włoszczowskiej, a wschodnia na Płaskowyżu Jędrzejowskim. Na obszarze gminy swoje źródła ma Biała Nida i jej dopływ Kwilinka.

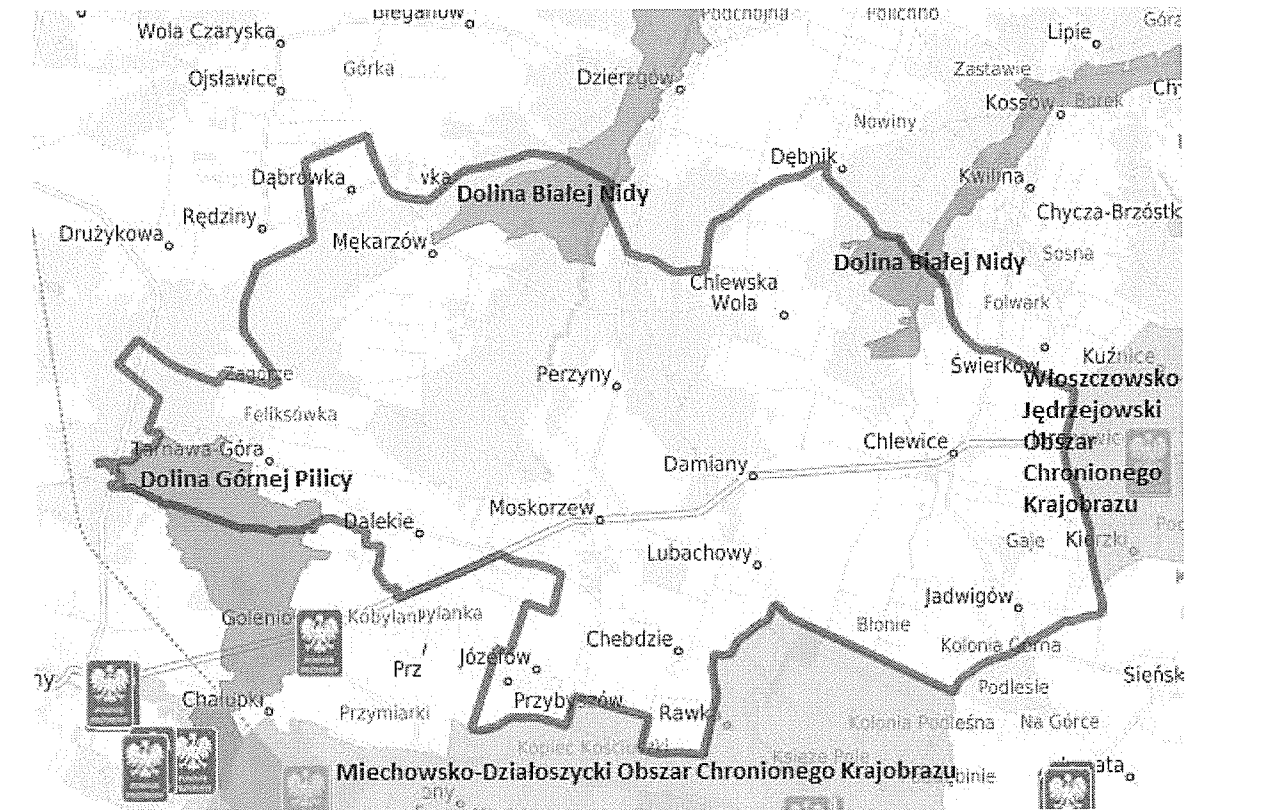
W regionalizacji geobotanicznej teren gminy wchodzi w skład okręgu włoszczowskiego w krainie Wyżyn Środkowomałopolskich. Charakterystyczne dla obszaru gminy Moskorzew jest znaczne zróżnicowanie gleb. Przeważają gleby kompleksów żytnich z udziałem kompleksu pszennego dobrego. W kompleksach żytnich występują gleby pseudobielicowe i brunatne wylugowane wytworzone z piasków.

Pod względem fizyczno-geograficznym (wg Kondracki, Richling), obszar gminy leży w Prowincji Wyżyna Małopolska na pograniczu makroregionów Niecki Włoszczowskiej i Płaskowyżu Jędrzejowskiego. Płaskowyż Jędrzejowski jest rozległą wyżyną denudacyjną o bardzo monotonnej rzeźbie powierzchni terenu i niewielkich deniwelacjach. Podłoże wyżyny budują nieznacznie pochylone ku północnemu wschodowi margle i opoki górnokredowe, na których zalegają osady polodowcowe zlodowacenia środkowopolskiego, głównie piaski przewiane w wydmy. Centralną część gminy zajmuje obszar źródłiskowy Białej Nidy i jej dopływu Kwilinki. W obniżeniach występują tereny podmokłe bagniste i zatorfione.

Obszar gminy leży w dorzeczu dwóch rzek: zachodnia niewielka część gminy w dorzeczu rzeki Pilicy i pozostała przeważająca część gminy w dorzeczu rzeki Białej Nidy. Obie rzeki są lewymi dopływami rzeki Wisły. Teren gminy odwadniany jest za pośrednictwem cieków stanowiących dopływy do wymienionych rzek, z których największe to Kwilinka i bezimienny wypływający, spod miejscowości Tarnawa Góra, dopływ Pilicy.

Na terenie gminy występują obszary o podwyższonych walorach przyrodniczych w postaci obszarów leśnych, zieleni łąkowej oraz dość licznie występujących „oczek wodnych”. Do obszarów objętych ochroną na podstawie ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004r. (tj. Dz. U. 2024 poz. 1478) należą Obszar Natura 2000 Dolina Białej Nidy PLH260013, Dolina Górnej Pilicy PLH 260018 oraz dwa użytki ekologiczne - bagna.

Tereny Chronione na obszarze gminy Moskorzew (źródło: polska.e-mapa.net)

5.2.1. Zarys historii obszaru gminy

ROK	WYDARZENIE
1239	pochodzący z Moskorzewa Jan herbu Pilawa wykonał misję poselską Bolesława Wstydlwego na Węgry
1334	powstał drewniany kościół w Moskorzewie; potwierdzone dokumentami kościelnymi istnienie parafii w Moskorzewie
1386-1434	okres panowania Władysława Jagiełły ; Klemens z Moskorzewa pełnił urząd podkanclerza królewskiego, uczestniczył w zakładaniu Uniwersytetu i fundował trzy prebendy w katedrze wawelskiej
1387	udział rycerza Mikołaja z Moskarzewa, podkanclerza Królestwa Polskiego w orszaku królewskim Władysława Jagiełły i Jadwigi
1394	podkanclerzy koronny Klemens zbudował istniejący do dziś kościół murowany w Moskorzewie
1408	Zmarł Klemens z Moskorzewa pełniący urząd podkanclerski w czasach Jagiełły,

	kasztelan sanocki, kasztelan kamieniecki ; pochowany w ufundowanym przez siebie kościele w Moskorzewie
poł. XV w.	kolator Paweł Odrowąż, kasztelan lwowski zakłada parafię w Chlewicach
1466	data rozgraniczenia wsi Chlewice i Chlewska Wola
1558	Moskorzewscy zmienili kościół na zbór kalwiński
1562	zbór kalwiński został zmieniony na zbór braci polskich
1598	Chlewice stanowią własność Hieronima Dembińskiego, mają niekonsekwentny kościół pod wezwaniem św. Filipa i św. Jakuba Apostoła
1626	dzień Moskorzewa Remigiusz Moskorzewski funduje ołtarz św. Żołnierzy
1629	konsekracja pokrytego gontem kościoła w Chlewicach, któremu patronuje św. Jakub
1721	właścicielem Moskorzewa został Michał z Bogucic Bogucki
1780	Moskorzew stał się własnością generała Michałowskiego
1794	bitwa pod Szczekocinami ; na gruntach wsi Hebdzie (dawna pisownia) znajdują się dwie mogiły, w których pogrzebane są zwłoki żołnierzy kościuszkowskich; pożar kościoła i plebanii w Moskorzewie
1824	Franciszek i Antonia Dobieccy sprzedali wieś Janowi Kantemu Kowalskiemu
1862	rozbiórka skromnego drewnianego kościoła w Chlewicach
1864	Michał Bontoni właściciel majątków w Chlewicach i Pradle wystawia nowy, większy od poprzedniego kościół w Chlewicach
1893	Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego wymienia wieś Moskorzew, jako miejscowość położoną pomiędzy wsiami Goleniowy i Chlewiska, posiadającą murowany kościół fundacji Klemensa Pilawy, urząd gminny, gorzelnię, cegielnię, młyn wodny i tartak
1892–1906	remont kościoła przeprowadzony przez Potockich, ówczesnych właścicieli Moskorzewa
1914	zmagania wojenne między Rosją a Austro-Węgrami; przez teren gminy zimą 1914/1915 przechodzi linia frontu
1915	wycofanie Rosji z Królestwa Polskiego (wiosna)
1918	powiat włoszczowski w składzie generał-gubernatorstwa austriackiego z siedzibą w Lublinie, podział kraju na okręgi na czele z komisarzami
1918	odzyskanie niepodległości przez Polskę, podział na gminy i powiaty, utworzenie województw
1918-1939	gmina należy do sądu pokoju (I instancji) w Szczekocinach, sąd okręgowy z siedzibą w Kielcach; najbliższa stacja w Sędziszowie, a najbliższa poczta w Szczekocinach
1939	teren gminy w pierwszych dniach września pod okupacją niemiecką

5.2.2. Historia miejscowości gminnych

CHEBDZIE

Pierwsza wzmianka w dokumencie Władysława Łokietka z 1307r.. W 1453 biskup krakowski Bodzanta poświadcza, że kanonik krakowski i kanclerz wielkopolski Otto uposaża kościół w Goleniowach karczmą w Chebodziach. W początkach XV w. Chebdzie lub tylko jego część posiadał Więclaw Gil z Lubachów, a w 1414r. kupił je od wdowy po nim Jan Naszon z Ostrowiec (dziś Ostrów) w powiecie wiślickim. Folwark

w Chebodziach odnotowano dopiero w 1529r.. Z lustracji dróg w województwie krakowskim przeprowadzonej w 1570r. dowiadujemy się, że właścicielem Chebdzia był wtedy kanclerz koronny Walenty Dębiński. W 1629r. Chebdzie wraz ze wsią Goleniowy posiadał Stanisław Jordan, a w kilkadziesiąt lat później miał je Piotr Kochanowski z Policznej w powiecie radomskim, kasztelan radomski. Po Kochanowskim, być może już w 1691r., odziedziczył je znany poeta epoki baroku Wespazjan Kochowski. Kolejnymi właścicielami tej wsi byli Michałowscy. W 1708r. Mikołaj Michałowski, sekretarz królewski i kanonik przemyski przekazał połowę swoich dóbr rodzonemu bratu Józefowi, w tym także Chebdzie. Kiedy zmarł w 1755r. wieś przypadła jego najstarszemu synowi Franciszkowi. W 1827r. Chebdzie liczyło 7 domów i 70 mieszkańców, w zaś 1938r., według źródeł kościelnych, tamtejszy dwór i wieś miały 273 mieszkańców. W miejscowości znajduje się dwumetrowy Kopiec Kościuszki, znajdujący się na szlaku turystycznym z Moskorzewa do Szczekocin (Szlak Kosynierów), który prowadzi po polach bitwy pod Szczekocinami, która rozegrała się w 1794r. na polach między wsiami Chebdzie i Wywła.

CHLEWICE

Pierwsza pisemna wzmianka o Chlewicach pochodzi z 1373r., ale wieś istniała już wcześniej, przynależąc do parafii dzierzgowskiej. W 1385r. dziedzicem wsi był znany możnowładca małopolski Spytek z Melsztyna. W 1390r. Władysław Jagiełło, a w roku następnym także królowa Jadwiga, potwierdzili Spytкови posiadanie Chlewic oraz innych rozległych dóbr. Za czasów Pawła Odrowąża, to jest w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XV w., Chlewice oprócz folwarku i łąnów chłopskich miały 2 karczmy wyposażone, ziemie orną, 2 młyny i zagrody chłopskie bez roli. W początkach tego wieku mieli tam swoje gospodarstwa kmiecie, między innymi Jawko i Jan Babniewicz, a w połowie wieku: Stahyno, Tomasz, Gawronek, Maczossek, Kusch, Dobrosch, Jawyen i Jan Czarny. Według spisu poborowego z roku 1508 wieś liczyła 5 łąnów ziemi. Pod koniec XVI w. w Chlewicach odnotowano istnienie szkoły parafialnej. Kierował nią wtedy Mikołaj z Piotrkowic, a w początkach XVII w. bliżej nieznany Piotr. Nauczyciele ci posiadali dom z ogrodem, łąkę i otrzymywali rocznie niewielką pensję. Na przełomie XVII i XVIII w. Chlewice odziedziczyli synowie Mikołaja Melchiora Michałowskiego: książdz Mikołaj i Józef, a od 1708r. już tylko ten drugi. Po jego śmierci w 1755r. Chlewice i niedaleką Słupię miał Antoni Michałowski, generał, zmarły bezpotomnie w 1802r. Majątek po nim odziedziczyła jego druga żona Józefa Michałowska, która zmarła w 1830r. Od 1812r. trzecią część Chlewic posiadał Franciszek Dobiecki a pozostałe części przypadły Adamowi Przerembskiemu. W 1824r. całe Chlewice należały do Dobieckich, a od nich nabył je Jan Kanty Karski. Zmarł on w 1864r. i wówczas wieś odziedziczyła jego córka Emilia. Emilia i jej mąż zadłużyli dobra chlewickie i jako takie w 1876r. wystawione zostały na licytację. Nabyli je wówczas Potoccy. W tym czasie wieś liczyła 2573 morgi, dwór miał ich 586, a chłopci o 3 morgi mniej. Las liczący 1350 mórg należał do dworu, dworskie nieużytki natomiast obejmowały 45 mórg, a chłopskie – 9 mórg. W 1827r. miały 279 mieszkańców i 26 domów, a na początku lat osiemdziesiątych tamtego wieku 58 gospodarstw chłopskich i 667 mieszkańców.

CHLEWSKA WOLA

Pierwsza znana wzmianka pisemna o Chlewskiej Woli pochodzi z 1385r., a zawiera ją dokument królowej Jadwigi, z którego dowiadujemy się, że właścicielem tej wsi był Spytek z Mieleszyna, wojewoda krakowski. W 1447r. Chlewska Wola wraz z Chebdzie należała do Andrzeja Piecza. Osada ta jeszcze w 1464r., kiedy stanowiła własność Jana Odrowąża, nie była formalnie wydzielona z dóbr chlewickich, nadal też obu tych miejscowości nie rozdzielały kopce graniczne. Przekaz z 1466r. obydwie wsie traktuje już, jako w pełni samodzielne jednostki osadnicze. Nie wiadomo dokładnie, kto odziedziczył Chlewską Wolę po Odrowążach Szczekockich, niewykluczone jednak, że w jej posiadanie weszli już Moskorzewscy, występujący tam w późniejszych przekazach źródłowych, począwszy od lat sześćdziesiątych XVI w. W 1629r., jako dziedzic tej miejscowości występuje Sebastian Pawiński, a w 1674r. – Nekanda Trepka Żegota. W latach osiemdziesiątych XVIII w. Chlewska Wola należała do dwóch właścicieli, do Stanisława Rothermunda i do rodziny Roratyńskich. W okresie powstania styczniowego właściciele Chlewskiej Woli i mieszkająca tam ludność nie tylko wykazywali dużą sympatię dla tego zrywu narodowego, ale przez dłuższy czas gościli tam oddział Zygmunta Chmieleńskiego. Z końcem lat siedemdziesiątych XIX wieku Chlewska Wola miała 400 mórg gruntów orných dworskich, a włościańskich jedynie 167, lasów dwór miał 550 mórg, a chłopci 43 morgi. Dwór posiadał też 89 mórg pastwisk i 31 mórg różnych nieużytków, chłopskich nieużytków natomiast były tylko 3 morgi. Ogólny obszar wsi obejmował 1283 morgi.

DAMIANY

Z krakowskich ksiąg sądowych dowiadujemy się, że dziedzicami Damian w 1376r. byli Jaroszek i Przeclaw. Są to pierwsi znani właściciele tej miejscowości. Z tego samego źródła wiadomo, że w 1396r. Damiany

należały do Miroszka herbu Wąż. Źródła z końca XIV w. wymieniają kilka osób z tej wsi, będących prawdopodobnie jej współwłaścicielami. Są to: Jaszek, Piotr, Miroszek herbu Wąż brat Andrzeja, Maciej, Budek i Paszek. W 1422r. należały do braci Stanisława, Mikołaja i Jana. W spisach poborowych z 1581r., jako właściciele wsi występują Dembińscy oraz Piotr Zborowski, do którego należał jeden łan ziemi i Adam Gralowski, posiadający półtora łana ziemi. W 1623r. właścicielami Damian byli: Stanisław Jordan, Marcin Wereszyński i Gabriel Grabowski. Potomkowie tego ostatniego występowali tam jeszcze w połowie XVIII w.. Przy końcu XVII w. jako współwłaściciel Damian występuje Albert Kącki. W 1827r. wieś dzieliła się na Damiany Kotarskie, które miały 5 domów i 36 mieszkańców oraz Damiany Michałowskie mające 3 domy i 30 mieszkańców. W drugiej połowie XIX stulecia już w jednych Damianach domów było 20, a mieszkańców 207. Wieś liczyła wtedy 227 mórg.

DĄBRÓWKA

Pierwsza pisemna wzmianka o tej miejscowości pochodzi z 1376r.. Jako właściciel wsi w latach 1376-1382 występuje Świętosław Bieganowski, będący również współwłaścicielem Bieganowa. Jeszcze w latach osiemdziesiątych XIV w., jako właściciele części Dąbrówki występują w źródłach Giedko oraz Mikołaj z Bieganowa, który w 1389r. sprzedał za 120 grzywien Witowi z Góry dziedziczoną przez siebie część Dąbrówki. Na początku XV w. kanonik krakowski Mikołaj z Moskorzewa i jego brat Klemens oddali w zastaw część swojej Dąbrówki, a w 1415r. Adam zwany Szyniga sprzedał w Dąbrówce łan pola. Właścicielem całej Dąbrówki stał się prawdopodobnie dopiero w drugiej połowie XV w. Jan Moskorzewski, dziedzic Moskorzewa i paru innych okolicznych miejscowości. W latach sześćdziesiątych i osiemdziesiątych XVI w. właścicielami wsi byli nadal Moskorzewscy. W tym czasie w Dąbrówce był folwark, 6 łanów kmiecych oraz karczma z jednym łanem odłączonym od folwarku. Był też drugi łan odłączony od folwarku, uprawiany przez dwóch chłopów – Stanisława i Chochółka. We wsi znajdowała się także jedna zagroda bez roli. W latach 1626 i 1680 wieś dzieliła się na część należącą wtedy do Gidzickich i drugą, która stanowiła własność Pagowskich. W 1780r. jako właścicielka Dąbrówki występuje Urszula z Morsztynów Dembińska. Na początku XIX w. Dąbrówka stanowiła już jedną wieś i w 1827r. wykazano w niej 13 domów i 81 mieszkańców. Przeszło pół wieku później domów było tam zaledwie 7, mieszkańców zaś 75. Grunty orne obejmowały 123 morgi.

JADWIGÓW

Jadwigów należy do najmłodszych miejscowości w gminie Moskorzew. Na mapach powiatu włoszczowskiego pojawił się dopiero w okresie międzywojennym. W tutejszej gminie jest też jedną z mniejszych miejscowości. W 1938r. liczył jak podaje źródło kościelne tylko 164 mieszkańców i 30 domów.

LUBACHOWY

W średniowieczu i na początku czasów nowożytnych Lubachowy określane były także, jako Lubachowy Stara Wieś, Stara Wieś Lubachowy, bądź tylko jako Stara Wieś. Pierwszy znany pisemny zapis, w którym wystąpiły Lubachowy pochodzi z 1357r.. Na podstawie tego zapisu wiadomo też, że niejaki Andrzej był wtedy jej właścicielem lub współwłaścicielem. Lubachowy do połowy XVI w. były wsią bardzo rozdrobnioną, często zresztą w obrębie jednego rodu, jak w przypadku Pilawitów w XV w.. Wprawdzie trudno powiedzieć, ilu właścicieli wówczas mogło być, ale faktem jest, że z powodu nieobesłania wyprawy mołdawskiej w 1497r., aż 9 tamtejszym dziedzicom groziła utrata majątku. Nie brakowało wówczas prób skupienia w jednym ręku jak najwięcej działów w Lubachowach, a zarazem i w sąsiednich osadach, jak to czynili m.in. Mikołaj Grzegorzowski na początku XV w.. Ostatecznie jednak do końca tamtego stulecia spotyka się w Lubachowach tylko dwóch dziedziców. W pierwszej połowie wspomnianego wieku jedna z gałęzi Pilawitów od nazwy wsi przyjęła nazwisko Lubochowscy. W średniowiecznej dokumentacji dotyczącej tej osady dość często pojawiają się nazwiska i przydomki chłopów, m.in. Święszek (1385), Jaszek (1386), karczmarz Piotr i Mikołaj Choderek (1402), Szczerba (1435), Świda, zwany też Świętkiem i Świętosławem (1443), Maczek (1460), Wojciech zwany Stanowcem (1464), Piotr Piszczek (1470). Z drugiej połowy XVI w. ze spisów poborowych znamy dwóch właścicieli tej wsi Mateusza i Krzysztofa Borkowskich z Borkowej Woli. Wiadomo też, że w tym okresie przez jakiś czas dziedzicami byli Zborowscy. W XVII stuleciu Lubachowy należały m.in. do Jordanów, Grabowskich oraz do Michałowskich, którzy w posiadanie części wsi weszli przypuszczalnie już w latach pięćdziesiątych. Oni też z wymienionych rodów utrzymali się najdłużej. Józef Michałowski, po przejęciu połowy Lubachów od rodzonego brata księdza Mikołaja stał się nawet w 1708r. dziedzicem całej wsi. Już jednak w połowie XVIII w. Michałowscy mieli tylko jedną część Lubachów, druga należała do Stradomskich, a potem pewien dział do Katerlów, gdzie w 1787r. urodził się późniejszy uczestnik wojen napoleońskich i powstania listopadowego Franciszek Katerla. Był to stryj matki Stefana Żeromskiego. W 1827r. Lubachowy miały 15 domów i 105 mieszkańców. Na początku lat osiemdziesiątych XIX wieku domów było tam

22 a mieszkańców 169. Dwór posiadał wówczas tylko grunty orne liczące 400 mórg, wieś natomiast miała 268 mórg pod uprawą i 2 morgi nieużytków. Folwark należał do dóbr moskorzewskich i stanowił własność Potockich.

MĘKARZÓW

Wieś w źródłach historycznych pojawia się dopiero w drugiej połowie XIV w.. Po raz pierwszy odnotowano ją przy występującym w latach 1376-1384 kapelanie dzierzgowskim Januszu, przy którym zaznaczono, że jest bratami Żyry z Mękarzowa. Kim był ów Żyra trudno powiedzieć, zapewne jednym ze współwłaścicieli tej osady. Inne bowiem przekazy z lat 1384-1399 jako dziedziców Mękarzowa wymieniają Staszka, Bartłomieja, Piotra, Mikołaja Osowskiego, posiadającego tam między innymi jedną trzecią gaju, Krystyna ze Stradowa oraz Małgorzatę. Prawdopodobnie część z wymienionych osób stanowiło rodzeństwo, dziedzicząc tam po kilku łąnów. Z początkiem następnego wieku jako dziedzice Mękarzowa występują Jaśko Mączka (1416) i Andrzej (1421) wraz z ojcem Czerą z Radkowa. W drugiej natomiast połowie tego stulecia właścicielami wsi byli także znani tylko z imienia Stanisław i Mikołaj. Synem lub wnukiem jednego z nich mógł być Jan z Mękarzowa występujący w jednym z dokumentów z 1501r. Tamtejsza szlachta znana była z tego, że sama prowadziła gospodarstwa rolne. Trudno się temu dziwić, skoro niektóre z nich były zaledwie półłanowe. Wśród siedemnastowiecznych właścicieli Mękarzowa spotyka się między innymi Łachowskich, Soleckich, Żeliszewskich, Szczepańskich, Zagórowskich i Mirowskich, a także Mrownickich, którzy z końcem XVI lub w początkach XVII w. od nazwy wsi nazwali się Mękarskimi. W XVIII w. gospodarowali tam m.in. Zakrzewscy i Lgoccy. Ostatnimi właścicielami majątku w Mękarzowie byli od roku 1895 Glinkowie. Rodzina ta w czasie II wojny światowej doznała szczególnych cierpień. W obozach koncentracyjnych zginęli Zygmunt Glinka, głowa rodu, znany działacz ziemiański i katolicki oraz jego syn. Żona Zygmunta Zofia zginęła w powstaniu warszawskim. Obóz przeżyła natomiast ich córka Agnieszka Gliniczanka, znana po wojnie tłumaczka literatury w języku angielskim. W drugiej połowie XIX w. grunty folwarczne obejmowały 1682 morgi. Użytków natomiast we wsi wykazano aż 841 mórg. Cały zaś obszar wsi wynosił 2123 morgi. Istniał tam też młyn wodny należący do właścicieli. Gospodarstw chłopskich było wtedy 22.

MOSKORZEW

Pierwsze wzmianki o Moskorzewie pochodzą z XI w. i dotyczą właścicieli dóbr, którzy od nazwy miejscowości przyjęli swoje nazwisko. Pierwotnie Moskorzewa płacił dziesięcinę arcybiskupowi gnieźnieńskiemu, ale dziedzic Klemens, który za własne pieniądze około 1382r. wybudował tu kościół, wyjednał u arcybiskupa Michała Trąby wystąpienie z dziesięciny na rzecz nowego kościoła. Z zachowanych źródeł historycznych z czasów średniowiecza wynika, że Moskorzew należał wtedy tylko do jednego rodu. Byli to Pilawici, z czasem zwani Moskorzewskimi. Gospodarowali oni tam jeszcze przez cały wiek XVI i na początku XVII. Moskorzew za Pilawitów pozostawał na ogół w posiadaniu jednego dziedzica. Pierwszym Pilawitą, który podniósł rangę tego rodu był Jan z Moskorzew. Żył on w pierwszej połowie XIII w. i należał do bliskich współpracowników księcia krakowskiego Bolesława Wstydlwego. Do większego wzrostu zamożności i wpływów Pilawitów przyczynił się Klemens Moskorzewski, podkanclerzy królewski i kasztelan wiślicki. Moskorzew zawdzięcza Klemensowi zachowany do naszych czasów kościół murowany. Wspomnianą świątynię w 1558r. Moskorzewscy zamienili na zbór kalwiński. Kilka lat później swój zbór w Moskorzewie zorganizowali również arianie. Przypuszczalnie mieścił się on w tzw. murowańcu gotyckim w parku. Od 1593r. Moskorzewscy trzymali się już tylko arianizmu. Jednym z ostatnich Moskorzewskich, który trwał przy tym wyznaniu i znalazł się w 1661r. wśród arian opuszczających Polskę, był Jan Moskorzewski. W 1680r. wieś należała do Stanisława i Zofii Ważyńskich. W rejestrach podatkowych podano, że było tam wtedy 2 rzemieślników, 5 komorników, 10 zagród bez ról, 2 zagrody z polem uprawnym oraz młyn. Na początku XVIII w. Moskorzew posiadał Michał Bogucki z Bogucic, a od drugiej połowy tego stulecia należał do rodziny Michałowskich, od połowy zaś XIX w. do Potockich. Na początku lat osiemdziesiątych XIX w. domów było 52, z czego 37 drewnianych, mieszkańców natomiast 523. W latach międzywojennych właścicielem majątku Moskorzew był August Potocki. Jego żona Maria Wielopolska, spokrewniona z Habsburgami była znaną działaczką społeczną. W 1907r. założyła na wsi ochronkę dla dzieci, a dwa lata później szwalnię, w której uczyły się szycia dziewczęta z Moskorzewa. Od 1896r. we wsi działała Ochotnicza Straż Pożarna, zwana początkowo ogniową.

TARNAWA GÓRA

Pierwsza pisemna wzmianka o Tarnawej Górze pochodzi dopiero z roku 1353, ale osada ta istniała już znacznie wcześniej. Wiadomo bowiem, że do tego właśnie roku jej mieszkańcy dziesięcinę oddawali prepozytom katedry krakowskiej. Zmienił to dopiero biskup krakowski Bodzanta, przypisując te świadczenia

parafii gołeniewskiej. Z zapisów średniowiecznych o Tarnawej Górze wynika, że miała ona wtedy przynajmniej dwóch właścicieli. Często też bywali nimi dziedzice innych miejscowości, zazwyczaj – z Lubachów lub z Chebda. Z 1384r. znana jest sprawa sądowa wytoczona przez Adama ze Szczekocin Mieczkowi i Chociemirowi z Tarnawej Góry o dwa woły, krowę i trzy stogi zboża. W latach osiemdziesiątych XV w. natomiast właściciele tej wsi toczyli spory z właścicielami Szczekocin o granicę i wytaczali ją kilka razy, a wcześniej jeszcze spierali się o granicę z dziedzicami Mękarzowa. Sprawy sądowe zdarzały się wtedy także wśród samych współwłaścicieli wsi oraz ich spadkobierców. W XIV w. Tarnawą Górę posiadali jeszcze Lisowie, potem spotykamy tam między innymi osoby pieczętujące się herbem Topór i Pilawa. Pilawici mieli tam swoje działki przynajmniej od 1465r. i już wtedy posługiwali się nazwiskiem Piec. Niewykluczone jednak, że pod tym nazwiskiem gospodarowali nie tylko do lat trzydziestych XVI w., lecz także przez dalsze dziesięciolecia, jako Piecowie. Ostatni znany przedstawiciel tego rodu to Andrzej Piec, który w 1629r. płacił podatek z 4 łanów pola. Taką samą ilość pola w Tarnawej Górze wykazano w spisach podatkowych z 1581r.. Wtedy odnotowano też 6 zagrodników i 3 komorników. Z XVII w. znamy też jednego dzierżawcę tej wsi Piotra Baranowskiego, w 1649r. dziedzicem był Mikołaj Przypkowski. Po Przypkowskich, którzy występują jeszcze w 1680r., nastali tam Zakrzewscy (pisani też Zakrzowscy). W 1827r. wieś liczyła 158 mieszkańców i 27 domów. W połowie XIX stulecia na tamtejsze dobra składał się także majątek Dalekie, ich właścicielem był Adolf Nekanda Trepka. W latach osiemdziesiątych tamtego stulecia folwark w Tarnawej Górze liczył 399 mórg, z czego grunty orne i ogrody zajmowały 122 morgi, łąki 87 mórg, pastwiska zaledwie 5 mórg, lasy 154 morgi, a nieużytki 31 mórg. Wieś miała 51 gospodarstw, do których należało 366 mórg.

5.2.3. Krajobraz kulturowy – dziedzictwo materialne

Zgodnie z art. 3 pkt 14 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. 2024 poz. 1292) *krajobraz kulturowy* to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka. Krajobraz kulturowy to swego rodzaju niepowtarzalny, indywidualny wizerunek miejsca, będący syntezą elementów przyrody i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody.

Ochrona krajobrazu kulturowego jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości kulturowej mieszkańców, identyfikującej jednostkę z określonym zespołem wartości, idei, zachowań i obyczajów, bazującej na świadomości historycznej i tradycji z nią związanej.

Dziedzictwo materialne stanowi zasadniczą część krajobrazu kulturowego. Wśród istotnych, budujących go elementów znajdują się zabytki. Gmina Moskorzew może poszczycić się ważnymi obiektami zabytkowymi definiującymi jej przeszłość i określającymi współczesną pozycję. Świadomość tego bezcennego kapitału powinna towarzyszyć społeczności lokalnej, także władzom samorządowym, stanowiąc dla nich inspirację do zbudowania strategii lokalnej, wykorzystującej potencjał zabytków, jako swoistego generatora inicjatyw kulturalnych i edukacyjnych.

Gmina Moskorzew dzięki przeważającej funkcji rolniczej zachowała dużo walorów krajobrazowych i kulturowych. Wyróżniające się elementy krajobrazu kulturowego:

- zabytkowe budynki – budynek dworski tzw. Murowaniec oraz oficyna w zespole dworskim w Moskorzewie;
- pozostałe dominanty i sylwety - zabytkowy kościół pw. Św. Małgorzaty z XIV w. w Moskorzewie oraz zabytkowy kościół pw. Św. Jakuba Apostoła w Chlewicach (1862-1864);
- punkty identyfikacyjne - krzyże i kapliczki przydrożne;
- zabytkowe założenia zielone - parki w zespołach dworskich w miejscowościach Chlewice, Chlewska Wola, Mękarzów i Moskorzew;
- cmentarze w miejscowościach Chlewice i Moskorzew;
- charakterystyczne krajobrazy – pola, błonia, łąki;

- tradycje, ceremonie, cykliczne imprezy gminne integrujące społeczność - święta kościelne, sportowe – turniej strzelecki kół strzeleckich Moskorzew i Radków o puchar Wójta Gminy Moskorzew i Radków, turnieje piłkarskie, zawody wędkarskie, dożynki, festyny rodzinne, wycieczki itd.;
- centra kultury gminy - świetlice wiejskie, placówki oświatowe, strażnice OSP, Wiejskie Centrum Kulturalno-Turystyczne w Moskorzewie, Gminny Ośrodek Kultury w Moskorzewie z siedzibą w Chlewicach.

Zagrożeniem dla tradycyjnego krajobrazu oraz utrzymania lokalnego charakteru miejscowej architektury i budownictwa jest potrzeba dostosowania do obecnych norm i potrzeb. Zabytkowe obiekty, tracą swój charakter po przebudowie, rozbudowie, modernizacji (znieszczenie formy architektonicznej), wymianie okien (likwidacja detali architektonicznych), montażu nowoczesnych urządzeń, itp. Liczne szkody w tradycyjnej zabudowie przyniosło również zaprzestanie użytkowania, a co za tym idzie niszczenie obiektów. Jednocześnie pozytywnym zjawiskiem jest coraz większe zaangażowanie mieszkańców w poprawę estetyki swojego otoczenia, porządkowania posesji, dbałości o zieleń.

5.2.4. Zabytki nieruchome

Zgodnie z art. 3. pkt. 1 i 2 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, **zabytek nieruchomy** to nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Świętokrzyskiego z terenu gminy Moskorzew - stan na 2024r. (www.nid.pl/zasoby/rejestr-zabytkow-zasoby/):

CHEBDZIE

- „Kopiec Kościuszki” z otoczeniem w granicach działki nr 125/1, nr rej. A.899, decyzja z 31.10.2012r.

CHLEWICE

- park w zespole dworskim, nr rej. A.956, decyzja z 18.12.1957r.

CHLEWSKA WOLA

- park, nr rej. A.957, decyzja z 27.02.1958r.

MEKARZÓW

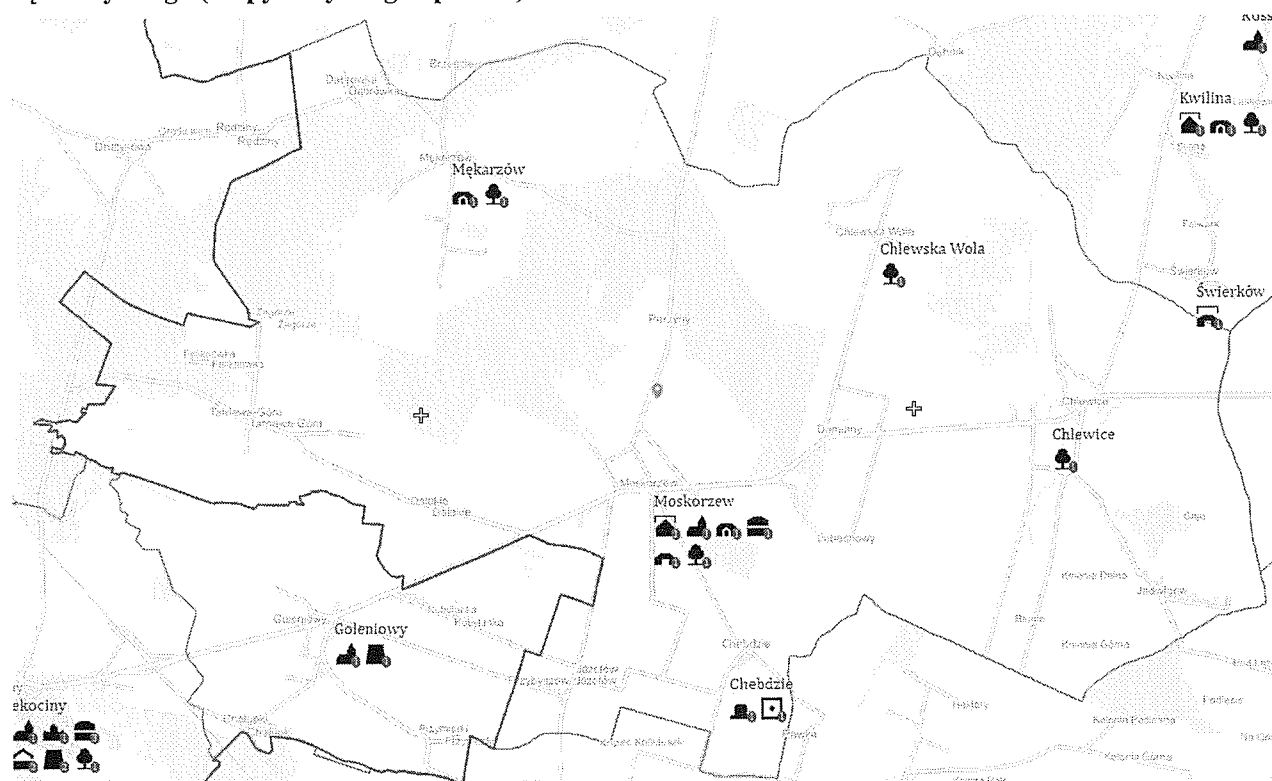
- dwór w zespole dworskim, nr rej. 958/1, decyzja z 17.08.1988r.
- park w zespole dworskim, nr rej. A.958/2, decyzja z 18.12.1957 i 17.08.1988r.

MOSKORZEW

- kościół pw. św. Małgorzaty w zespole kościoła parafialnego św. Małgorzaty, nr rej. A.959/1, decyzja z 16.10.1956r. i 17.01.1978r.
- cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego św. Małgorzaty, nr rej. A. 959/2, decyzja z 27.01.1978r.
- budynek dworski, tzw. murowaniec w zespole dworskim, nr rej. A.960/1, decyzja z 24.03.1947r. i 15.02.1972r.
- oficyna w zespole dworskim, nr rej. A.960/2, decyzja z 15.02.1972r.
- park w zespole dworskim, nr rej. 960/3, decyzja z 15.02.1972r.

Wymienione wyżej obiekty objęte są rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. 2024 poz. 1292).

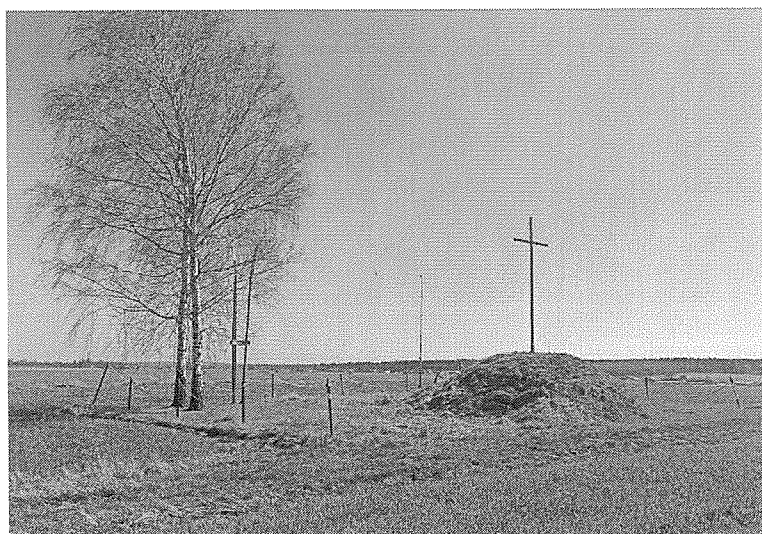
Rysunek . Zabytki nieruchome oraz archeologiczne wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Świętokrzyskiego (mapy.zabytek.gov.pl/Nid/)

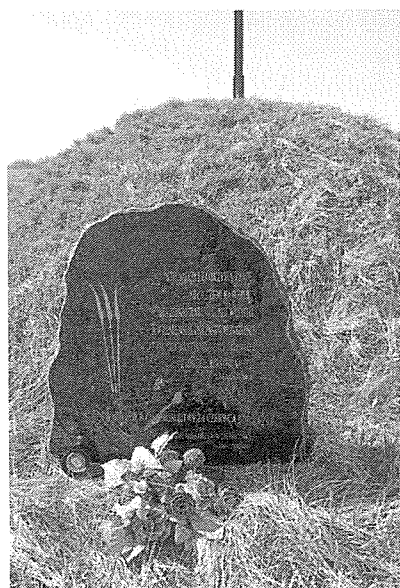
LEGENDA

	Kościół rzymskokatolicki		Zespół gospodarczy
	Cmentarz		Zespół
	Budynek mieszkalny		Dwór
	Budynek gospodarczy		Zieleń komponowana
	Otoczenie zabytku		

KOPIEC KOŚCIUSZKI

Kopiec Kościuszki

Tablica pamiątkowa

W miejscowości Chebdzie na żółtym szlaku turystycznym z Moskorzewa do Szczekocin (Szlaku Kosynierów), znajduje się dwumetrowy kopiec Kościuszki, będący miejscem pamięci narodowej (mogiłą żołnierzy Tadeusza Kościuszki), upamiętniającym walki z zaborcami pod koniec XVIII wieku. W czerwcu 1794 roku wsie Chebdzie, Rawka, Wywła, Przybyszów i Moskorzew były polami bitwy insurekcji kościuszkowskiej (do historii weszły pod nazwą bitwy pod Szczekocinami). W XIX wieku teren wraz z kopcem został przekazany przez ówczesnych właścicieli - Augusta hrabiego Potockiego z żoną Marią na rzecz społeczeństwa gminy Moskorzew. W 1917r., w czasie manifestacji patriotycznej z okazji setnej rocznicy śmierci Kościuszki posadzono obok kopca cztery drzewa, do naszych czasów przetrwało jedno - wysoka na

25 metrów biała topola, uznana za pomnik przyrody. Teren w 1918r. był w obrębie woj. kieleckiego, a później woj. częstochowskiego; w nowym podziale administracyjnym kraju ostatecznie część terenu bitwy wraz ze Szczekocinami została wcielona do woj. śląskiego, a część z „Kopcem Kościuszki” do województwa kieleckiego (obecnie świętokrzyskiego). Od 2012 roku prowadzony był proces przejęcia kopca z gruntem i drogą dojścia od prywatnego właściciela, zakończony dokonaniem jego zakupu przez Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego i objęciem go opieką prawną (wpis do rejestru zabytków).

Nasyp ziemny został wykonany z ziemi w formie niewielkiego ściętego ostrosłupa z zaokrąglonymi narożnikami. Obecnie pokryty jest trawą, a na jego szczycie umieszczono wysoki, metalowy krzyż. Tuż obok znajdują się dwie brzozy oraz metalowa kompozycja ze stylizowanych kos. W 210 rocznicę bitwy, społeczność Gminy Moskorzew w hołdzie bohaterom bitwy z 6 czerwca 1794r. umieściło pamiątkową tablicę.

Obiekt jest dostępny dla zwiedzających, prowadzi do niego szlak turystyczny wyznaczony przez działaczy PTTK z Kielc i Częstochowy w 1984r. Szlak prowadzi z rynku w Szczekocinach do wsi Chałupki, na „Kopiec Prusaków” (pole bitwy), do Wywły, „Kopca Grochowskiego” i dalej przez „Kopiec Kościuszki” do kościoła w Moskorzewie, gdzie po bitwie pozostawiono rannych.

CHLEWICE

Aleja kasztanowa w parku

Pałac Potockich w parku

We wsi Chlevice zobaczyć można pałac/dwór Potockich pochodzący z XIX w.. Potoccy nabyli wieś w 1876r., kiedy to dobra chlewickie zostały wystawione na licytację. Jeszcze do niedawna w pałacu mieściła się szkoła podstawowa. Obecnie budynek będący własnością prywatną popada w ruinę.

Pałac otoczony był ze wszystkich stron parkiem. Duża część parku dworskiego została wycięta w 1945r. Obecnie park zajmuje powierzchnię ok. 4 ha.

CHLEWSKA WOLA

Aleja kasztanowa w parku

Zespół podworski składa się z terenu byłego parku oraz alei kasztanowej. Na analizowanym terenie istniał dwór, który najprawdopodobniej został zburzony w latach powojennych i w tym czasie wycięto również wiele drzew. Obecnie teren, w miejscu usytuowania dworu jest zdewastowany, natomiast z drzewostanu parkowego pozostało jedynie niewiele drzew. Na uwagę zasługuje aleja drzew, wzdłuż drogi wiejskiej prowadzącej do miejsca gdzie znajdował się dworek oraz aleja prowadząca od otoczenia dworu do drogi Chlewska Wola –Górki.

MĘKARZÓW

Dwór w zespole dworskim

Park w zespole dworskim

W zabytkowym murowanym dworze Glinków, przebudowanym w XIX wieku, po II wojnie światowej znajdowała się szkoła. Obiekt ten gmina przekazała w użytkowanie Stowarzyszeniu Św. Brata Alberta, które zorganizowało tam dom dla osób starszych i bezdomnych.

Dawny dwór otacza zabytkowy park z XVII wieku, przekomponowany w pierwszej połowie XIX oraz na przełomie XIX i XX wieku. Park liczy ponad 2 ha powierzchni.

MOSKORZEW

Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Małgorzaty

Kościół pw. Św. Małgorzaty w zespole kościoła parafialnego

Żelazne, gotyckie drzwi do świątyni

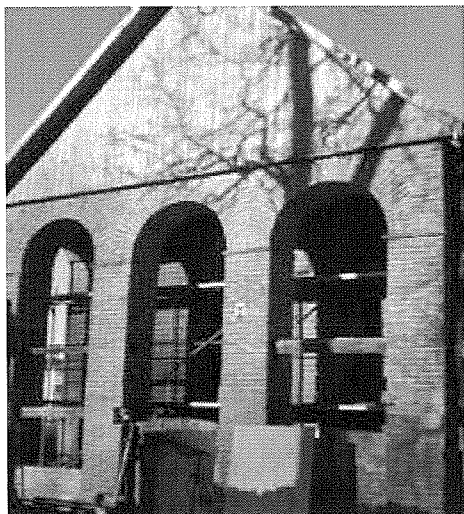
Kościół św. Małgorzaty jest budowlą gotycką z górującą wieżą. Świątynia dedykowana Św. Małgorzacie została ufundowana około 1380r. przez Klemensa z Moskorzewa herbu Pilawa, podkanclerzego koronnego i kasztelana wiślickiego, zaufanego współpracownika króla Władysława Jagiełły.

W drugiej połowie XVI w. ["https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_\(budynek\)"](https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_(budynek)) kościół należał do kalwinów, a następnie arian. W ręce katolików budowla powróciła na początku XVII w.. Miejscowi właściciele Potoccy w latach 1882-1906 gruntownie ją odrestaurowali. W jego trakcie wzniesiono po południowej stronie nową kaplicę, przebudowano najwyższą kondygnację wieży, częściowo zrekonstruowano szczyty i przekształcono wnętrze, między innymi zakładając sklepienie w prezbiterium. W latach 1926-1988, a także w ostatnim dziesięcioleciu kościół był kilkakrotnie remontowany. Budowla jest murowana, wzniesiona z cegły, nawa posiada trzy przęsła, prezbiterium posiada dwa przęsła, jest węższe

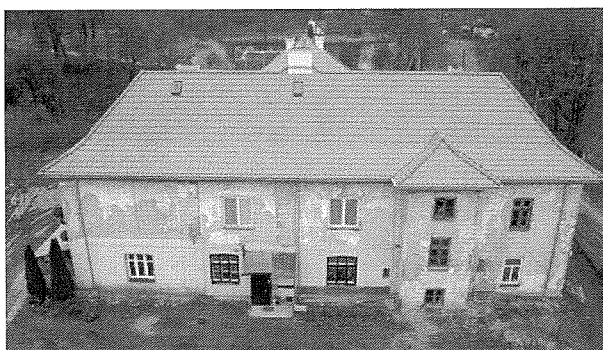
i nieco niższe. Od strony południowej znajduje się dobudowana około 1900r. kaplica. Ołtarz główny powstał w pierwszej połowie XVIII w. Boczne ołtarze powstały ok. 1637r. i w 1700r. Świątynia posiada kamienne epitafia z XVI i XVII w. Do dnia dzisiejszego można zobaczyć oryginalne gotyckie drzwi żelazne z napisem informującym o ufundowaniu budowli oraz datą 1380 rok i herbem Pilawa (M. Clemens de Moskorzow hoc opus fecit-1380).

Pod posadzką prezbiterium kościoła znajdują się dwie krypty grobowe, dostępne przez szyję ze schodkami, której otwór ukryty jest pod zachowaną do dziś płytą grobową. W obrębie krypty zach. zachowały się trzy trumny, stojące na zalanej wapnem warstwie wcześniejszych pochówków. Płyta grobowa, przykrywająca wejście do krypt, upamiętnia Krzysztofa Ważyńskiego, dziedzica wsi w latach 1630-1653.

Zespół dworski w Moskorzewie

Murowaniec w zespole dworskim w trakcie prac remontowych

Oficyna w zespole dworskim po wymianie dachu

Park w zespole dworskim – aleja wiązowa

Park w zespole dworskim

Na terenie dawnego folwarku w Moskorzewie zachowana została do dzisiejszych czasów budowla zboru arianckiego zwana obecnie „murowanцем”. Budowla ta powstała z inicjatywy Hieronima Moskorzewskiego – teologa, kaznodziei i propagatora arianizmu. Piętrowa, lecz z bardzo wysokim parterem i obszernymi piwnicami, przypomina gotycką wieżę obronną, wciśniętą między nadal zamieszkały, dawny pałac i dwór. Pod koniec XVII w. Moskorzew kupuje Wespazjan Kochowski, jednak już od 1780r. posiadłość należała do generała Wojska polskiego, Jana Michałowskiego, który wybudował zniszczony obecnie dwór, zlokalizowany za „murowanцем”. Kolejni właściciele to Ostrowscy, a po nich gospodarujący do 1945r. Potoccy (herbu Pilawa), którzy wybudowali zamieszkałą do dzisiaj piętrową oficynę zwaną pałacem.

5.2.5. Zabytki ruchome

Zgodnie z art. 3. pkt. 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, **zabytek ruchomy**, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytki ruchome, których ewidencja jest prowadzona w formie kart adresowych gromadzonych w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach są wpisane do rejestru zabytków lub do wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych.

Zabytki ruchome obecne na terenie gminy Moskorzew stanowią wyposażenie obiektów wpisanych do rejestru zabytków, głównie kościołów: kościoła parafialnego pw. Św. Małgorzaty w Moskorzewie oraz kościoła parafialnego pw. Św. Jakuba Apostoła w Chlewicach.

5.2.6. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy Moskorzew.

Stanowiska archeologiczne z terenu gminy Moskorzew zostały odkryte m.in. na podstawie badań Archeologicznego Zdjęcia Polski, które były realizowane w latach 70-tych i 80-tych XX wieku. Karty ewidencyjne stanowisk archeologicznych znajdują się w archiwum dokumentacji Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach. Stanowiska archeologiczne na terenie gminy rozkłada się na powierzchni 4 obszarów AZP: 89-56, 89-57, 90-56 i 90-57.

Z rozpoznania archeologicznego obszaru gminy wynika, że najstarsze odnalezione ślady człowieka w tym rejonie pochodzą z okresu prehistorii – stanowiska w Chlewicach. Najwięcej jest oczywiście odnalezionych zabytków z okresu wczesnonowozytnego i nowozytnego.

Na terenie gminy Moskorzew odnotowano i zewidencjonowano 56 stanowisk archeologicznych pochodzących z różnych okresów, głównie ślady osadnictwa oraz punkty osadnicze. Stanowiska nie są zaznaczone w terenie. Spis stanowisk archeologicznych w Gminnej Ewidencji Zabytków stanowi **załącznik nr 2**.

Zewidencjonowane stanowiska w gminie nie są obecnie zagrożone, znajdują się w większości na terenach leśnych lub łąkowo-polnych, w oddaleniu od linii zabudowy poszczególnych miejscowości. W przypadku jednak prowadzenia inwestycji inwazyjnych należy prace ziemne prowadzić pod nadzorem archeologicznym.

Według zapisów „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Moskorzew” szczególnej ochronie podlegać powinny stanowiska i strefy archeologiczne.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i przy ustalaniu warunków zabudowy oraz lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić zewidencjonowane stanowiska archeologiczne, które podlegają ochronie konserwatorskiej oraz wprowadzić ewentualnie nowe dane służb konserwatorskich na ten temat. Na terenie wskazanych stanowisk wszelka działalność inwestycyjna związana z pracami ziemnymi może być podejmowana tylko po uzgodnieniu szczegółowych warunków z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Tereny te są potencjalnymi obszarami występowania znalezisk archeologicznych. W razie konieczności powinny zostać zapewnione badania archeologiczne, których zakres i rodzaj określi WKZ. Mogą to być badania:

- powierzchniowe (polegające na prospekcji terenowej obszaru planowanej inwestycji w celu odkrycia widocznych zabytków archeologicznych - znalezisk na powierzchni bądź form terenowych),
- nadzór archeologiczny (polegający na stałej obecności archeologa w miejscu prowadzenia inwestycji, jego zadaniem jest udokumentowanie wszystkich obiektów mogących mieć charakter zabytkowy, a także wstrzymanie prac w przypadku natrafienia na nieruchomy zabytek archeologiczny bądź ruchomy wymagający konsultacji z konserwatorem),
- badania wykopaliskowe (najbardziej inwazyjna metoda, polegająca na eksploracji nawarstwień stratygraficznych i znajdujących się w nich obiektów oraz konstrukcji),
- badania sondażowe (polegające na otwarciu niewielkiego wykopu w celu weryfikacji obecności stanowiska archeologicznego).

Niezależnie od lokalizacji, w przypadku odkrycia podczas robót ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy:

- wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub organ działający w jego imieniu zgodnie z właściwością terytorialną, a jeśli nie jest to możliwe, Wójta Gminy Moskorzew.

Zgodnie z przepisami prawa o ochronie dóbr kultury, wstrzymanie robót, o którym mowa wyżej w pkt a), winno trwać do czasu uzyskania decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków (lub organu działającego w jego imieniu zgodnie z właściwością terytorialną) o sposobie dalszego postępowania z odkrytym przedmiotem, lub w razie nie dokonania przez konserwatora odpowiednich oględzin przedmiotu – nie więcej niż 5 dni.

5.2.7. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie gminy Moskorzew brak obiektów i zbiorów muzealnych.

5.2.8. Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- *tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,*
- *spektakle i widowiska,*
- *zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,*
- *wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,*
- *umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.*

Na terenie gminy Moskorzew dziedzictwo niematerialne zostało zachowane i jest kultywowane poprzez m.in.: zachowanie obrzędowości i tradycji związanych ze świętami kościelnymi, zachowanie obrzędowości ludowej oraz silną tradycję patriotyczną. Tradycje kościelne w gminie kultywowane są przez kościoły, koła przy nich utworzone oraz przez mieszkańców. Parafie rzymskokatolickie, należące do dekanatu szczekocińskiego diecezji kieleckiej, znajdują się w miejscowościach Moskorzew - parafia pw. św. Małgorzaty oraz Chlewice - parafia pw. Jakuba Apostoła. Obrzędowość kościelna to nie tylko uczestnictwo w świętach roku liturgicznego, ale i dbałość o miejsca kultu - kościoły, kapliczki i krzyże przydrożne oraz nagrobki na cmentarzach. Z obrządkami kościelnymi wiążą się również uroczystości patriotyczne, które zwykle posiadają oprawę religijno-patriotyczną.

W gminie Moskorzew funkcję instytucji kultury pełnią dwie instytucje Gminny Ośrodek Kultury w Moskorzewie z siedzibą w Chlewicach oraz Wiejskie Centrum Kulturalno-Turystyczne w Moskorzewie.

Instytucje kultury realizują działania kulturalne zgodne ze statutem w zakresie organizacji występów i pokazów artystycznych, konkursów i rozrywek dla dzieci i młodzieży szkolnej, umożliwiają korzystanie z kafejki internetowej, siłowni, sprzętu do tenisa stołowego oraz udostępniają salę widowiskową na zebrania gminne, szkolenia, spotkania autorskie, imprezy kulturowo-rozrywkowe jak również dla potrzeb współpracujących z nimi organizacji pozarządowych. Instytucje te są także współorganizatorami imprez mających charakter kulturalny o charakterze ogólnogminnym.

Główna działalność skupia się na organizacji różnego rodzaju wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych tj. wystawy, konkursy, spotkania autorskie, festyny oraz organizacji turystyki krajowej i zagranicznej.

Wiejskie Centrum Kulturalno-Turystyczne w Moskorzewie jest współorganizatorem m.in. finału Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, Gminnego Święta Kobiet, Festynu Pierogowego w Moskorzewie, Konkursu Kulinarного „Bitwa Regionów”, Pikniku Festynu „Działamy Razem”, Festynu Dożynkowego - Święto Plonów Moskorzew. WCKT współpracuje ze stowarzyszeniami oraz organizacjami pozarządowymi, m.in. ze Stowarzyszeniem „Wielu Pokoleń Jesteśmy Solą Tej Ziemi”. Celem działania w/w stowarzyszenia jest działalność publiczna na rzecz poprawy warunków życia wszystkich mieszkańców, w szczególności w zakresie szeroko rozumianej działalności kulturalnej, w tym działanie na rzecz zachowania i rozwoju lokalnej tożsamości, tradycji, obyczajów i dóbr kultury, działalności na rzecz osób w wieku emerytalnym, wspieranie niepełnosprawnych, pomocy społecznej, w tym pomocy rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywania szans tych rodzin i osób, wspierania działań społecznych i zawodowych kobiet wiejskich, działalność na rzecz rozwoju wspólnot i społeczności lokalnych, w tym organizowania działań na rzecz budowy i modernizacji infrastruktury technicznej, kulturalnej, oświatowej i socjalnej, wspierania rozwoju gospodarczego, popularyzacji rolnictwa ekologicznego i gospodarstw agroturystycznych, ochrony przyrody i krajobrazu, działania na rzecz edukacji, w tym tworzenia lokalnych systemów stypendialnych, promocji zdrowia i zdrowego stylu życia w jak najszerszym rozumieniu tych pojęć, upowszechnianie turystyki, sportu, rekreacji oraz aktywnego wypoczynku, porządku i bezpieczeństwa publicznego, rozwoju kontaktów i współpracy między społeczeństwami, w szczególności w zakresie integracji europejskiej, wspierania demokracji i budowania społeczeństwa obywatelskiego w środowisku lokalnym, działalności charytatywnej.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Moskorzew funkcjonują dwie z w/w form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Na terenie gminy Moskorzew znajdują się zabytki wpisane do rejestru zabytków i są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Wykaz obiektów z terenu gminy Moskorzew wpisanych do rejestru zabytków woj. świętokrzyskiego (2024 rok)

Miejscowość	Obiekt	Adres	Wpis do Rejestru Zabytków Województwa Świętokrzyskiego
Chebdzie	Kopiec Kościuszki z otoczeniem	działka nr 125/1	Rejestr nr A.899 decyzja z 31.10.2012r.
Chlewice	Park w zespole dworskim	ul. 16 Stycznia, działka nr 906/1, 906/2, 907/23, 907/25	Rejestr nr A.956 decyzja z 18.12.1957r.
Chlewska Wola	Park w zespole dworskim	działki nr 361, 362, 375 (część), 345 (część), 1378	Rejestr nr A.957 decyzja z 27.02.1958r.
Mękarzów	Dwór w zespole dworskim	działka nr 184/2	Rejestr nr A.958/1 decyzja z 17.08.1988r.
Mękarzów	Park w zespole dworskim	działka nr 184/1, 184/2 (część), 184/3, 184/9, 184/10 (część)	Rejestr nr 958/2 decyzja z 18.12.1957r. oraz 17.08.1988r.
Moskorzew	Kościół parafialny pw. św. Małgorzaty w zespole kościoła parafialnego	działka nr 221/4	Rejestr nr A.959/1 decyzja z 16.10.1956r. oraz 27.01.1978r.
Moskorzew	Cmentarz przykościelny przy zespole kościoła parafialnego	działka nr 221/4 i 231	Rejestr nr A.959/2 decyzja z 27.01.1978r.
Moskorzew	Budynek dworski „murowaniec” w zespole dworskim	działka nr 11/29	Rejestr nr A.960/1 decyzja z 24.03.1947r. oraz 15.02.1972r.
Moskorzew	Oficyna w zespole dworskim	działka nr 11/29	Rejestr nr A.960/2 decyzja z 15.02.1972r.
Moskorzew	Park w zespole dworskim	działki nr: 11/2, 11/3, 11/4, 11/5, 11/6, 11/7, 11/14, 11/15, 11/16, 11/17, 11/18, 11/19, 11/21, 11/24, 11/25, 11/26, 11/27, 11/28, 250 oraz działki: 11/1, 11/20 (obecnie 11/290; 221/4, 231 (część działek)	Rejestr nr A.960/3 decyzja z 15.02.1972r.

Ustalenia ochrony zabytków zawarte w planie miejscowym stanowią samodzielną formę ochrony, co podkreśla uprawnienie władz gmin do wskazywania takich obiektów i obszarów oraz określania dla nich zasad ochrony, niezależnie od działań podejmowanych przez służby ochrony zabytków. Na terenie gminy znajdują się zabytki, dla których formą ochrony są ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

W przypadku odkrycia w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zgodnie z art. 32 ust. 1 z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot,
- zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia,
- niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, Wójta Gminy.

Wykaz oraz stan zachowania i zagospodarowania zabytków wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków zawiera załącznik nr 1.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Obowiązkiem samorządu lokalnego jest ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te zapisane są w art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003r.. Gmina powinna dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (tj. Dz. U. 2021, poz. 56). Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków, jest obowiązek uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994r. - Prawo budowlane - tj. Dz. U. 2024 poz. 725). Zgodnie z art. 21 ustawy podstawą do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków.

W Gminnej Ewidencji Zabytków znajdują się ogółem 23 obiekty, w tym 10 wpisanych do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego oraz 56 stanowisk archeologicznych. Obiekty poza rejestrowymi, to głównie figury i kaplice, budownictwo gospodarcze (stajnie, spichlerz), kościoły i cmentarze. Stanowiska archeologiczne w gminie to głównie ślady osadnictwa i punkty osadnicze pochodzące z okresu wczesnonowżytnego, nowożytnego, późnego średniowiecza oraz epoki brązu.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. W Gminnej Ewidencji Zabytków dla Gminy Moskorzew zawarte zostały ogółem 23 obiekty zabytkowe (**Załącznik nr 1. Obiekty zabytkowe ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków**) oraz 56 kart zabytków archeologicznych (**Załącznik nr 2. Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków**), które to obiekty objęte są rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. 2022 poz.840 ze zm.).

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Analiza wartości zabytkowych, stanu zachowania oraz walorów przyrodniczo-krajobrazowych gminy pozwoliła na sformułowanie najpilniejszych postulatów związanych z ochroną zabytków i krajobrazu kulturowego w gminie Moskorzew. Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla gminy świadczą o bogatej przeszłości i znaczeniu tego regionu. Są to zabytki wpisane do rejestru zabytków:

1. Kopiec Kościuszki w miejscowości Chebdzie
2. Park w zespole dworskim w miejscowości Chlewice
3. Park w zespole dworskim w miejscowości Chlewska Wola
4. Dwór w zespole dworskim w miejscowości Mękarzów
5. Park w zespole dworskim w miejscowości Mękarzów
6. Kościół parafialny p.w. Św. Małgorzaty w zespole kościoła parafialnego w miejscowości Moskorzew
7. Cmentarz przykościelny przy zespole kościoła parafialnego w miejscowości Moskorzew

8. Budynek dworski „murowaniec” w zespole dworskim w miejscowości Moskorzew

9. Oficyna w zespole dworskim w miejscowości Moskorzew

10. Park w zespole dworskim w miejscowości Moskorzew

Oprócz zabytków wpisanych do rejestru zabytków, na terenie gminy znajdują się zabytki cenne lokalnie, zabytki ważne dla społeczności gminy – kapliczki i krzyże przydrożne oraz figury świętych. To one budują świadomość historii i przynależności do danego obszaru, są niemymi i często ostatnimi świadkami losów funkcji danych miejsc, przepraw czy ważnych wydarzeń z przeszłości. Krzyże i figury przydrożne będące pomnikami kultury sakralnej, są zarazem świadkami i pamiątką dziejów. Kapliczki od dawna spełniały funkcje kulturowe, szczególnie na wsiach, gdzie nie było kościołów, zapewniały uczestnictwo w nabożeństwach. Stawiane były z wdzięczności za otrzymane łaski, dla upamiętnienia wydarzeń historycznych, błagalnie, czasem na pamiątkę cudu, dla ochrony przed zarazą czy złem. Są w przydomowych ogródkach i na placach bitew, krzyże stojące samotnie na rozstajach dróg były swoistymi punktami orientacyjnymi. Znajdowały się zawsze u wejścia do wsi czy miasteczka, spotkać je można w szczerym polu. Przydrożne kapliczki najokazalej i najpiękniej udekorowane są w maju, ale także dekoruje się je na Zielone Świątki, czyli na uroczystość Zesłania Ducha Świętego, na czas obchodów Bożego Ciała, święto Wniebowzięcia Matki Bożej. W gminie Moskorzew stoją nadal zadbane i przystrojone małe budyneczki ze świętymi figurami wewnątrz, drewniane kapliczki wiszące na drzewach, różne Matki Boskie, kapliczki i krzyże. Włączone do Gminnej Ewidencji Zabytków figury świętych, budynki gospodarcze oraz kościoły i cmentarze są przejawem dostrzegania tych wartości przez gminę Moskorzew i troski o ich zachowanie dla następnych pokoleń.

Gmina Moskorzew prowadzi działania zmierzające do poprawy stanu zachowania najcenniejszych zabytków:

- Rada Gminy w Moskorzewie podjęła uchwałę o utworzeniu w budynku dworu w Mękarzowie Gminnej Biblioteki
- prowadzone są prace rewitalizacyjne w podworskim parku w Moskorzewie,
- złożony został wniosek o dofinansowanie termomodernizacji budynku dworu w Mękarzowie.

Szczegółowy opis prowadzonych aktualnie prac przy najcenniejszych zabytkach zamieszczono w rozdziale 7.4.

Samorząd Gminy Moskorzew będzie podejmował dalsze starania o pozyskanie środków na renowację innych, cennych zabytków na terenie gminy.

Wszystkie działania były i będą prowadzone w ścisłej współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Kielcach.

6.6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy Moskorzew

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej została przedstawiona analiza SWOT, która skoncentrowana jest wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego gminy Moskorzew. Obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe gminy oraz podobne analizy przeprowadzone dla innych dokumentów strategicznych gminy. Znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami – konieczności

przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy tworzy, bowiem jego historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W GMINIE MOSKORZEW

MOCNE STRONY	3.bogata historia i tradycja gminy oraz poszczególnych miejscowości, 4.walory przestrzenne i krajobrazowe gminy, 5.zachowane zabytki znajdujące się w Rejestrze Zabytków, 6.Gminna Ewidencja Zabytków 7.zachowanie tradycyjnych świąt kościelnych wraz z obrzędowością, 8.dbałość mieszkańców poszczególnych miejscowości o kapliczki przydrożne, figurki, cmentarze grzebalne, 9.silne poczucie tożsamości lokalnej mieszkańców, 10.działalność zespołów oraz kół gospodyń wiejskich, zachowanie tradycyjnych obrzędów, 11.bogaty kalendarz wydarzeń kulturalnych, historycznych i kościelnych
SŁABE STRONY	12.niewystarczająca ilość środków w budżecie gminy na przeprowadzenie koniecznych inwestycji związanych z ochroną zabytków 13. mieszana struktura własnościowa, utrudniająca porozumienie w sprawie remontów, 14.brak przestrzeni publicznych szczególnie w centrach miejscowości, 15.brak świadomości mieszkańców odnośnie konieczności zachowania tradycyjnej zabudowy i właściwego odnawiania zabytków architektonicznych, 16.niewystarczający stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych i postępujący proces ich niszczenia
SZANSE	17.poczucie lokalnej tożsamości mieszkańców gminy 18.współpraca gminy z właścicielami obiektów zabytkowych 19.uwzględnianie ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym, 20.możliwość aplikowania i pozyskania środków zewnętrznych, 21.atrakcyjność turystyczna regionu, 22.właściwe i uporządkowane kształtowanie przestrzeni poszczególnych miejscowości, 23.dbałość mieszkańców poszczególnych miejscowości o kapliczki przydrożne, figurki 24.aktywna działalność instytucji kultury, stowarzyszeń, kół, zespołów itp. funkcjonujących na terenie gminy, 25.zachowanie czystego środowiska przyrodniczego oraz wartościowego krajobrazu kulturowego
ZAGROŻENIA	-bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych -zagrożenia zewnętrzne dla budowli zabytkowych: dewastacja, pożar, podtopienie, niekorzystne warunki atmosferyczne, niewłaściwe zabezpieczenie obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków -brak świadomości mieszkańców odnośnie konieczności zachowania tradycyjnej zabudowy i właściwego odnawiania zabytków architektonicznych, -samowola budowlana, -brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych, -brak inwestorów zainteresowanych rewitalizacją obiektów zabytkowych, -zagrożenie konfliktem zbrojnym lub sytuacją kryzysową

7. 7. Założenia „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Moskorzew na lata 2024-2027”

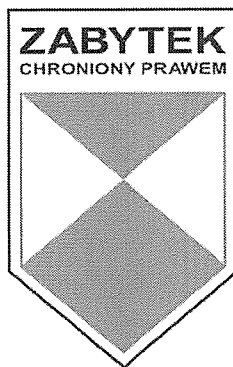
7.1. Formy opieki nad zabytkami - rozpoznanie, zabezpieczenie, konserwacja, rewitalizacja

ROZPOZNANIE

Rozpoznanie substancji zabytkowej na terenie gminy jest podstawą wszelkich działań w dziedzinie ochrony zabytków i jest to proces ciągły. Z tego powodu na potrzeby „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Moskorzew na lata 2024-2027” w latach 2023-2024 opracowana została Gminna Ewidencja Zabytków.

ZABEZPIECZENIE

Ważnym elementem dbałości o dziedzictwo kulturowe jest zabezpieczenie obiektów zabytkowych w razie nagłego zagrożenia. Sposobami zabezpieczenia obiektów na terenie jest prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wpisanie do rejestru zabytków, oznakowanie zabytkowych obiektów znakiem „Konwencji Haskiej”, uwzględnienie ochrony zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego.

W razie nagłego zagrożenia dla zabytku należy zawiadomić Urząd Gminy oraz w zależności od zagrożenia - straż pożarną, policję. Po ustaniu zagrożenia dla obiektu zabytkowego należy m.in.: zabezpieczyć zabytek przed jego dalszą degradacją, udokumentować zaistniałe straty i podjęte w trakcie trwania zagrożenia działania, poinformować właściwe organy tj. Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o zaistniałej sytuacji, stratach, podjętych działaniach, potrzebach pomocy oraz wykonać ekspertyzę konserwatorską.

KONSERWACJA

Konserwacja zabytków to zespół stałych i systematycznych działań mających na celu utrzymanie obiektu zabytkowego w dobrym stanie technicznym. Konserwacja zabytków kieruje się dwoma zasadami:

- 1) zasadą minimalnej interwencji polegającej na zastosowaniu jak najskromniejszych środków, które mają wpływ na istniejącą tkankę zabytkową,
- 2) zasadą odwracalności interwencji polegającą na tym, że zawsze winna istnieć możliwość zlikwidowania skutków zabiegu konserwatorskiego, gdyby zaistniała potrzeba powrotu do stanu sprzed interwencji.

Konserwację przeprowadza się po dokładnym zinventaryzowaniu obiektu, które ma na celu ustalenie stanu dzieła, obiektu oraz zakresu prac koniecznych do przeprowadzenia i wybraniu odpowiedniej metody konserwacji.

Konserwacja ma zawsze charakter zachowawczy, bez uzupełniania brakujących fragmentów zabytku. W przypadku konieczności uzupełnienia brakującej tkanki zabytkowej, zabieg konserwatorski poszerza się o rekonstrukcje. W zabiegach restauratorskich dopuszcza się rekonstrukcje pod warunkiem, iż po interwencji istnieje możliwość łatwej identyfikacji elementów dodanych do zabytkowej tkanki. W wielu przypadkach konserwacja zabytków zaleca uzupełnianie brakującej tkanki zabytkowej współczesną formą zharmonizowaną z charakterem zabytku w wymiarze estetycznym i materiałowym.

Prace konserwacyjne nieruchomości zabytkowych na terenie gminy należą do zakresu obowiązków właścicieli zarządzających danymi obiektami.

Podstawowym priorytetem w zakresie ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych jest „nie niszczyć bez potrzeby” – postulowane jest zachowanie najcenniejszych, największych skupisk stanowisk archeologicznych w stanie nienaruszonym, w miejscu ich pierwotnego występowania „in situ”. Przyszłe pokolenia, które mogą dysponować lepszymi, mniej inwazyjnymi metodami badawczymi i w ten sposób lepiej poznać i obcować z autentycznymi śladami przeszłości.

REWALORYZACJA I REWITALIZACJA

Rewaloryzacja zabytków dotyczy poszczególnych obiektów, które mogą być do pewnego stopnia przekształcane w takim zakresie, by dostosować je do współczesnych wymogów życia i aktualnych funkcji, tak by nie utraciły swych wartości zabytkowych i estetycznych. Rewitalizacja oznacza w sensie dosłownym „przywrócenie do życia” i jest pojęciem stosowanym najczęściej w odniesieniu do obszaru zurbanizowanego (np. części miasta lub zespołu obiektów budowlanych), który w wyniku przemian gospodarczych, społecznych,

ekonomicznych i innych, utracił całkowicie lub częściowo swoją pierwotną funkcję i przeznaczenie. Pojęcie rewitalizacji odnosi się do kompleksowego procesu odnowy wyznaczonego terenu, znalezieniu dla niego nowego zastosowania i doprowadzenie do stanu, w którym zmieni swoją funkcję.

Działaniom rewitalizacyjnym można podać kilka obszarów na terenie gminy, zależy to głównie od właścicieli obiektów oraz zaangażowania gminy. Szczególnie ważne są takie działania w centrach miejscowości, w miejscach zabytkowych o niewykorzystanym potencjalnie.

ZALECENIA W PRZYPADKU PROWADZENIA PRAC KONSERWACYJNYCH NA OBIEKTACH I STANOWISKACH ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU LUB GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW

Według obowiązujących w Polsce ustaw, dotyczących ochrony zabytków oraz prawa budowlanego, właściciel obiektu zabytkowego przewidzianego do konserwacji, odbudowy itp., powinien dysponować m.in. następującymi dokumentami:

- potwierdzoną decyzją wpisu obiektu do rejestru zabytków lub do Gminnej Ewidencji Zabytków,
- potwierdzonym dowodem prawa własności do obiektu,
- decyzją właściwego organu ochrony zabytków zezwalającą na przeprowadzenie prac,
- projektem budowlanym,
- pozwoleniem na budowę lub zgłoszeniem robót budowlanych.

Pozwolenie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich itp. obejmuje: dane o zabytku, dane wnioskodawcy, zakres prac – przywołanie programu prac konserwatorskich, termin realizacji, wskazanie wykonawcy, nadzór konserwatorski. Ponadto należy ubiegać się o pozwolenie na budowę albo zgłoszenie robót budowlanych.

Robotami budowlanymi przy zabytkach nieruchomych mogą kierować jedynie osoby, które posiadają odpowiednie uprawnienia budowlane (zgodnie z Prawem budowlanym) oraz odbyły minimum 2-letnią praktykę zawodową przy obiektach zabytkowych. Roboty budowlane po uzyskaniu zezwoleń przebiegają w takiej samej formie jak prace przy innych obiektach budowlanych, tj. wymagają prowadzenia dziennika budowy, posiadania harmonogramu działań, zgodnego z prawem oddania obiektu do użytku i odbioru robót budowlanych.

Prace konserwacyjne obiektów zabytkowych na terenie gminy należą do zakresu obowiązków właścicieli zarządzających danymi obiektami. W stosunku do obiektów wpisanych do Rejestru Zabytków stan prawny jest uregulowany, konserwacja jest wykonywana na bieżąco. W zakresie obiektów z gminnej ewidencji zabytków (wpisanych do kart adresowych) są to głównie domy mieszkalne zamieszkałe i użytkowane, gdzie remonty przeprowadza się bez zachowania zasad konserwacji, dostosowując je do potrzeb mieszkańców oraz domy i obiekty bez właścicieli, niszczące, niezabezpieczone, popadające w ruinę.

W gminie są obiekty, o których stan techniczny należy zadbać, ponieważ stanowią wartościowe dziedzictwo kulturalne. Niektóre prace mogą przeprowadzać sami właściciele obiektów i na ich bazie tworzyć nową wartość, a niektóre wymagałyby wsparcia gminy lub inwestora zewnętrznego.

ZALECENIA W PRZYPADKU PROWADZENIA INWESTYCJI NA TERENIE WPISANYM DO REJESTRU LUB ODKRYCIA STANOWISKA ARCHEOLOGICZNEGO

- Prowadzenie robót budowlanych na obszarze wpisanym do rejestru zabytków, (według przepisów prawa budowlanego z dnia 7 lipca 1994r. (tj. Dz. U. 2024 poz.725), przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.
- Wydanie przez organ architektoniczno-budowlany pozwolenia na prowadzenie robót budowlanych w stosunku do obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, objętych natomiast ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, jest możliwe, stosownie do przepisu art. 39 ust. 3, wyłącznie w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Organ ochrony zabytków jest zobligowany do zajęcia stanowiska w takich sprawach w terminie 30 dni od dnia otrzymania wniosku. Po tym terminie uznaje się zgłoszone warunki projektowe za uzgodnione.

Jednym z obowiązków, który może być nałożony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków jest przeprowadzenie na koszt inwestora ratowniczych badań archeologicznych na terenie stanowiska.

W przypadku, kiedy podczas realizacji inwestycji natrafiono na materiał archeologiczny (zgodnie z art. 32 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, (tj. Dz. U. 2024 poz. 1292) należy natychmiast wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot. Zabezpieczyć przedmiot i miejsce jego odkrycia przy użyciu dostępnych środków oraz niezwłocznie powiadomić właściwego terytorialnie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków albo Wójta Gminy.

Jeśli informację o znalezisku otrzyma organ gminy, jest on zobowiązany w terminie nie dłuższym niż 3 dni przekazać ją Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków (WKZ), który w terminie 5 dni od dnia otrzymania informacji, jest zobowiązany dokonać oględzin znalezionej przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, nakazać przeprowadzenie na koszt inwestora ratunkowych badań archeologicznych. Badania ratunkowe wstrzymujące roboty inwestycyjne nie mogą trwać dłużej niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jednak, gdy znaleziska posiadają wyjątkową wartość, WKZ może wydać decyzję o przedłużeniu wstrzymania robót do 6 miesięcy. Nie zgłoszenie znaleziska archeologicznego lub narażenie go na zniszczenie bez powiadomienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków podlega według prawa karze grzywny (art. 115 ustawy o ochronie zabytków).

7.2. Promocja i edukacja w zakresie opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy

Zabytki należą do dóbr kształtujących tożsamość narodową i regionalną. Ich walory i wartość decydują o konkurencyjności przestrzeni, wzmacniają różnorodne działania gospodarcze i przyczyniają się do rozwoju regionu. Zadbane, dobrze eksponowane zabytki stanowią wartość ekonomiczną, kulturalną cenioną przez społeczeństwo, umożliwiają nawiązanie emocjonalnego związku mieszkańca z regionem, gminą, miejscowością.

Działania edukacyjne i informacyjne powinny być skierowane do:

- specjalistów związanych zawodowo z ochroną zabytków – prowadzone głównie przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (KOBiDZ), Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków. Edukacja skupia się na rozpowszechnianiu nowoczesnych standardów działań konserwatorskich, wymianie informacji i doświadczeń w zakresie ochrony zabytków, zarządzania dziedzictwem archeologicznym, przeciwdziałania nielegalnemu obrotowi dobrami kultury, itp.,
- właścicieli i zarządców obiektów – działania w zakresie popularyzowania wiedzy o normach prawa i standardach opieki nad zabytkami oraz informowania na temat możliwości pozyskania środków z funduszy krajowych i zagranicznych na konserwację zabytków,
- społeczeństwa, mieszkańców gminy – działania w zakresie poszerzania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, mające na celu zbudowanie emocjonalnej więzi oraz zwiększenie obywatelskiej odpowiedzialności za stan obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie gminy.

Celem działań edukacyjnych skierowanych do społeczeństwa jest poszerzanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym oraz zbudowanie emocjonalnej więzi z miejscowością, gminą, regionem, a także zwiększenie obywatelskiej odpowiedzialności za stan zabytków.

Edukacja w zakresie podniesienia świadomości na temat konieczności zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego będzie prowadzona poprzez:

- upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa w systemie edukacji
- wsparcie finansowe przez gminę placówek edukacyjnych, kulturalnych i bibliotecznych w tworzeniu zbiorów regionalnych (np. publikacji, zachowanych pamiątek po sławnych osobach, tworzenia miejsc pamięci, izb, itp.) oraz w działalności wystawienniczej i kulturotwórczej
- organizowanie i wspieranie finansowe przez gminę realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych związanych z regionem
- wydawanie i wspieranie finansowe przez gminę wydawania publikacji (w tym folderów promocyjnych, monografii, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy
- dbałość o Miejsca Pamięci Narodowej

- popularyzacja dobrych praktyk konserwatorskich, w odniesieniu głównie do budynków mieszkalnych będących własnością prywatną.

Podstawą promocji jest stała i wszechstronna informacja przekazywana w sposób atrakcyjny, czytelny i nakierowana na odpowiedniego odbiorcę. Działania promocyjne na terenie gminy powinny skupiać się na eksponowaniu i wykorzystywaniu walorów zabytkowych, przyrodniczych w celu zwiększenia ruchu turystycznego, zaznaczenia obecności regionu na mapie krajowej. Promocja może dotyczyć działań prowadzonych przez jednostki działające w gminie (np.: stworzenie atrakcyjnej strony internetowej dotyczącej walorów gminy, wydanie folderów promocyjnych, organizacji imprez plenerowych kulturalnych, naukowych i innych o zasięgu ponadgminnym itp.) oraz działania zewnętrzne (np. uczestniczenie w imprezach i targach turystycznych).

7.3. Priorytety i kierunki opieki nad zabytkami i wsparcia dziedzictwa kulturowego w gminie Moskorzew

Celem programu opieki nad zabytkami w gminie Moskorzew jest poprawa stanu ich zachowania oraz wykształcenie rozwiązań realizowanych przez gminę oraz właścicieli obiektów w tym zakresie. Cel ten zostanie osiągnięty poprzez:

- przeprowadzenie aktualizacji inwentaryzacji zasobów zabytkowych gminy (Gminna Ewidencja Zabytków),
- włączenie problemów i zadań ochrony zabytków do zadań strategicznych wynikających z koncepcji zagospodarowania przestrzennego gminy,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- właściwe zagospodarowanie zasobów zabytkowych gminy,
- podnoszenie atrakcyjności obiektów zabytkowych dla potrzeb społecznych, turystycznych i inwestycyjnych,
- wspieranie inicjatyw pozyskiwanie środków finansowych na ochronę zabytków,
- określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów,
- promocja dziedzictwa kulturowego,
- prowadzenie edukacji na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

Priorytety działań w zakresie opieki nad zabytkami i wsparcia dziedzictwa kulturowego

PRIORYTET I – OCHRONA I WYEKSPONOWANIE OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH ORAZ WALORÓW KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

PRIORYTET II – BADANIE I DOKUMENTACJA I ORAZ EDUKACJA, POPULARYZACJA I PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY

PRIORYTET III – KSZTAŁTOWANIE STRUKTUR PRZESTRZENNYCH GMINY Z ZACHOWANIEM ZASAD ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU ORAZ ZASAD OCHRONY ZABYTKÓW I ŚRODOWISKA

PRIORYTET IV – WSPÓŁPRACA INSTYTUCJI, STOWARZYSZEŃ, SEKTORA PRYWATNEGO NA RZECZ OPIEKI NAD ZABYTKAMI

7.4. Zadania do realizacji w zakresie opieki nad zabytkami i wsparcia dziedzictwa kulturowego w gminie Moskorzew

Ważnym zadaniem jest opracowanie i aktualizacja planu zabezpieczenia zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Ogólne obowiązki w tym zakresie określone zostały w art. 88 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003r. Programy takie są skorelowane i powiązane z lokalnymi ogólnymi planami w tym zakresie, sporządzanymi przez jednostki samorządu terytorialnego.

PRIORYTET I OCHRONA I WYEKSPONOWANIE OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH ORAZ WALORÓW KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

ZADANIA

- 1) Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy
- 2) Prowadzenie bieżących prac konserwatorskich i porządkowych na terenach przy obiektach zabytkowych
- 3) Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy
- 4) Stały monitoring zasobów, stanu oraz przeznaczenia obiektów wpisanych do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków
- 5) Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą
- 6) Opracowanie planu zabezpieczenia zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
- 7) Umożliwienie właścicielom obiektów zabytkowych ubiegania się o wsparcie na odnowę lub dostosowanie obiektu do nowych funkcji, np. turystycznych

PRIORYTET II BADANIE I DOKUMENTACJA ORAZ EDUKACJA, POPULARYZACJA I PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY

ZADANIA

- 1) Stały monitoring zasobów, stanu oraz przeznaczenia obiektów wpisanych do Rejestru Zabytków i Gminnej Ewidencji Zabytków
- 2) Weryfikacja Gminnej Ewidencji Zabytków
- 3) Gromadzenie publikacji, tekstów źródłowych, wypisów, dokumentacji fotograficznej o zabytkach, historii, kulturze, obyczajach itp. regionu oraz ich udostępnianie i rozpowszechnianie
- 4) Udostępnianie zabytków do naukowego badania i dokumentowania
- 5) Wydawanie i wspieranie wydawania publikacji (w tym: folderów promocyjnych, monografii, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy
- 6) Kontynuacja organizacji imprez związanych z historią i tradycją regionu
- 7) Aktywna działalność stowarzyszeń, LGD, klubów, kół, związków oraz entuzjastów na rzecz rozwoju gminy przy zachowaniu tradycji i obrzędowości ludowej
- 8) Upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa w systemie edukacji przedszkolnej i szkolnej

PRIORYTET III KSZTAŁTOWANIE STRUKTUR PRZESTRZENNYCH GMINY Z ZACHOWANIEM ZASAD ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU ORAZ ZASAD OCHRONY ZABYTEKÓW I ŚRODOWISKA

ZADANIA

- 1) Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomych (obiektów architektonicznych, cmentarzy, parków, kapliczek itp.) ujętych w gminnej ewidencji zabytków w opracowywanych dokumentach dotyczących prowadzonej przez gminę polityki przestrzennej, a zatem w Planie ogólnym zastępującym Studium uwarunkowań... (zgodnie z nowelizacją ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 7 lipca 2023r.) oraz we wszelkich dokumentach mających charakter prawa miejscowego, czyli miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, decyzje o ustaleniu warunków zabudowy i decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego
- 2) Uwzględnianie ochrony stref występowania stanowisk archeologicznych (ślady osadnictwa, punkty osadnicze, osady i inne) ujętych w gminnej ewidencji zabytków w opracowywanych dokumentach określających prowadzoną przez gminę politykę przestrzenną, czyli w Planie ogólnym zastępującym Studium uwarunkowań... (zgodnie z nowelizacją ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 7 lipca 2023r.) oraz we wszelkich dokumentach mających charakter prawa miejscowego, czyli miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu warunków zabudowy i decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego. Wprowadzanie w w/w dokumentach zapisów wymuszających respektowanie faktu, że prace inwestycyjne, w tym ziemne związane z budownictwem i zagospodarowaniem terenu, w obrębie obszarów chronionych i stref występowania stanowisk archeologicznych wymagają uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków, który określi warunki realizacji inwestycji

- 3) Konsekwentne przestrzeganie planów zagospodarowania przestrzennego dla ochrony walorów krajobrazowych i zabytkowego układu przestrzennego
- 4) Kształtowanie świadomości mieszkańców odnośnie dbałości o własne gospodarstwa oraz najbliższą okolicę
- 5) Przestrzeganie zasad ochrony przyrody
- 6) Wytyczenie i oznakowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego
- 7) Tworzenie bazy turystycznej i rekreacyjnej

PRIORYTET IV WSPÓŁPRACA INSTYTUCJI, STOWARZYSZEŃ, SEKTORA PRYWATNEGO NA RZECZ OPIEKI NAD ZABYTKAMI

ZADANIA

- 1) Współpraca z rządowymi, wojewódzkimi i innymi służbami ochrony zabytków oraz instytucjami pomocowymi
- 2) Określanie warunków współpracy gminy z właścicielami obiektów zabytkowych
- 3) Informowanie właścicieli budynków będących obiektami zabytkowymi o przysługujących im prawach i konieczności wypełniania obowiązków oraz o formach dofinansowania remontów itp.
- 4) Aktywna działalność stowarzyszeń, LGD, klubów, kół, związków oraz entuzjastów na rzecz rozwoju gminy wraz z ochroną dziedzictwa kulturowego
- 5) Współpraca międzygminna i regionalna w zakresie wspólnego promowania dziedzictwa kulturowego, organizacji imprez kulturalnych, historycznych, plenerowych festynów, szkoleń itp.

Gmina Moskorzew w okresie realizacji przedmiotowego programu, planuje w latach 2024-2027 realizację projektów:

1. Rewitalizacja zabytkowego parku podworskiego w Moskorzewie - I etap - Rządowy Program Odbudowy Zabytków - edycja pierwsza – dofinansowanie 1.100.000,00 zł. Okres realizacji lata 2024-2025. Rewitalizacja zabytkowego parku podworskiego zakłada przede wszystkim uratowanie najważniejszego z jego składników, jakim jest występujący na jego terenie drzewostan oraz zagospodarowanie terenu wokół zabytkowych budynków „Oficyny” i „Murowańca”, które znajdują się na jego obszarze. W zakres robót do wykonania wchodzić będą następujące prace: usunięcie martwych drzew, prace pielęgnacyjne i porządkowe, nasadzenia drzew, krzewów, wysiew trawników, odtworzenie i przebudowa ciągów komunikacyjnych, systemów oświetlenia, utworzenie miejsc postojowych dla pojazdów oraz miejsc rekreacji i wypoczynku. Rewitalizacja parku podworskiego ma na celu poprawę jakości przestrzeni publicznej, jej funkcji przyrodniczych, rekreacyjnych i edukacyjnych.

2. Prace konserwatorskie przy oknach witrażowych oraz remont posadzki kamiennej w kościele p.w. Św. Małgorzaty w Moskorzewie – dofinansowanie 400.000,00 zł w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków - edycja druga. Okres realizacji lata 2024-2025. Inwestycja zakłada prace konserwatorskie obejmujące konserwację okien witrażowych oraz posadzki kamiennej w kościele p.w. Św. Małgorzaty w Moskorzewie. W zakres robót wchodzi renowacja okien witrażowych wraz z wykonaniem zabezpieczającego szklenia zewnętrznego oraz remont klepiska. Obecnie stalowe ramy okienne są w znacznym stopniu zardzewiałe oraz wymagają konserwacji wraz ze szkleniem zewnętrznym. Ponadto znajdująca się we wnętrzu kościoła posadzka zapada się i posiada liczne ubytki, co powoduje konieczność podjęcia natychmiastowych prac konserwatorskich. Realizacja zadania przyczyni się do uchronienia zabytkowych elementów kościoła przed całkowitym zniszczeniem.

3. Ocieplenie stropu zabytkowego kościoła parafialnego p.w. Św. Jakuba Apostoła w Chlewicach – dofinansowanie 150.000,00 zł w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków - edycja druga. Okres realizacji lata 2024-2025. Zadanie obejmuje ocieplenie stropu wełną mineralną, wymianę skorodowanych drewnianych belek stropowych wraz z wykonaniem komunikacji na stropie nawy głównej kościoła parafialnego p.w. Św. Jakuba Apostoła w Chlewicach. W zakres robót wchodzi wymiana zniszczonych elementów drewnianych, roboty konserwatorskie oraz roboty izolacyjne. Realizacja zadania ma na celu zmniejszenie zapotrzebowania na energię ciepłą oraz zabezpieczenie obiektu i cennych zabytkowych elementów wyposażenia przed wilgocią, a tym samym uchronienie obiektu przed degradacją i zniszczeniem.

Ponadto na terenie gminy planowane są działania z zakresu opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa kulturowego przez innych właścicieli zabytków:

1. Parafia Rzymskokatolicka p.w. Św. Jakuba Apostoła w Chlewicach uzyskała dofinansowanie z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w ramach Rządowego Programu Polski Ład na prace budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, polegające na pracach konserwatorskich ołtarza bocznego z rzeźbami św. Piotra i św. Pawła oraz obrazem Michała Archanioła w Kościele parafialnym w Chlewicach, a także na prace konserwatorskie ołtarza bocznego z rzeźbami św. Stanisława i św. Wojciecha oraz obrazem Ukrzyżowania w Kościele parafialnym w Chlewicach. Zadanie będzie realizowane przy współpracy z Powiatem Włoszczowskim. Dofinansowanie inwestycji wyniesie do 300.000,00 zł. Realizacja zadania planowana jest w 2024 roku.

2. Parafia Rzymskokatolicka p.w. Św. Małgorzaty w Moskorzewie uzyskała dofinansowanie z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w ramach Rządowego Programu Polski Ład na prace przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, polegające na rekonstrukcji stolarki okiennej i drzwiowej w dobudówce północnej Kościoła p.w. św. Małgorzaty w Moskorzewie. Zadanie będzie realizowane przy współpracy z Powiatem Włoszczowskim. Dofinansowanie inwestycji wyniesie do 150.000,00 zł. Realizacja zadania planowana jest w 2024 roku.

8. 8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Podmiotem odpowiedzialnym za realizację Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Moskorzew jest Wójt Gminy Moskorzew. Program realizowany będzie poprzez wykonywanie wskazanych zadań, w celu osiągnięcia przyjętych priorytetów. Priorytety i działania objęte programem realizowane będą przez gminę, jednak wdrażanie programu wymaga współpracy wszystkich podmiotów związanych z ochroną dziedzictwa kultury, środowiska naturalnego, rozwoju infrastruktury i turystyki oraz - co być może najważniejsze - właścicieli obiektów zabytkowych.

Zakłada się, że zadania określone w niniejszym Programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

Instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych (ustaw i przepisów wykonawczych):

- wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003r.
- ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 czerwca 2017r.
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003r.
- ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994r.
- ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001r.
- ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004r.
- ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997r.
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991r.

- ustawa z dnia 24 kwietnia 2015r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

Instrumenty finansowe:

- finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego-prywatnego” (PPP).

Instrumenty koordynacji:

- realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji)
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków
- współpraca z sąsiednimi gminami oraz samorządami powiatowymi w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

Instrumenty społeczne:

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy
- edukacja kulturowa
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

Instrumenty kontrolne:

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji Programu oraz aktualizacja Programu związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji Programu.

Koordynację realizacji zadań związanych z ochroną zabytków sprawuje Wójt Gminy Moskorzew. Koordynacja ta przede wszystkim polegać będzie na:

- dysponowaniu pełną i stale aktualizowaną bazą danych w zakresie zasobów zabytkowych gminy,
- współpracy z instytucjami, stowarzyszeniami, środowiskami, osobami prywatnymi, firmami, wolontariuszami,
- wszechstronnej promocji gminy.

Istotną rolę w realizacji „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Moskorzew” odgrywa współpraca z miejscowymi i zewnętrznymi organizacjami i stowarzyszeniami pozwalająca na aktywną partycypację społeczną. Ponadto współpraca może być realizowana pomiędzy gminą a właścicielami obiektu zabytkowego. Współpraca w realizacji Programu może polegać na:

- wspólnej organizacji imprez kulturalnych, naukowych, działań turystycznych, itp.,

- współpracy przy ubieganiu się o środki zewnętrzne (środki krajowe, środki unijne, inwestorzy zewnętrzni),
- współpracy w promocji działań i obiektów.

Głównym odbiorcą programu są mieszkańcy gminy Moskorzew, którzy bezpośrednio odczuwają efekty jego wdrażania.

9. 9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Obecny „Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Moskorzew ” został sporządzony na lata 2024-2027. W wyniku obowiązku ustawowego istnieje konieczność aktualizacji dokumentu w okresie 4 letnim od przyjęcia go przez Radę Gminy oraz obowiązek sporządzania co 2 lata sprawozdań z realizacji programu. Sprawozdanie takie Wójt Gminy Moskorzew przedstawia Radzie Gminy.

Program powinien służyć podejmowaniu planowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym odbiorcą Programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty wdrażania dokumentu. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców.

Monitoring realizacji Programu może odbywać się m.in. na podstawie poniższych wskaźników:

- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach
- wartość finansowa realizowanych programów, zadań itp.
- liczba zabytków poddanych pracom remontowo-konserwatorskim
- zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi
- poziom (%) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami
- poziom objęcia terenu gminy (%) wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego
- liczba utworzonych miejsc pracy związanych z ochroną zabytków
- liczba osób zwiedzających muzeum
- liczba nagrobków odnowionych na cmentarzach w gminie
- ilość zorganizowanych działań edukacyjnych, informacyjnych i promocyjnych
- liczba utworzonych obiektów turystycznych na bazie dziedzictwa kulturowego gminy
- liczba osób korzystających z powstałej infrastruktury turystycznej
- liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego
- liczba osób biorących udział w inicjatywach, imprezach kulturalnych, promocyjnych
- ilość opracowanych wydawnictw (folderów, albumów, przewodników itp.).

10. 10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Według obowiązującej ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Środki na realizację celów i działań zapisanych w „Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Moskorzew na lata 2024-2027” można pozyskiwać z wielu źródeł. Podstawowym źródłem finansowania są środki własne właściciela obiektu zabytkowego. Ponadto możliwe jest pozyskanie wsparcia ze źródeł:

- krajowych: dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków, dotacje wojewódzkie, dotacje gminne, Fundusz Termomodernizacji i Remontów, Fundusz Kościelny, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW), Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (WFOŚiGW), Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków, promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, fundacje, organizacje działające lokalnie;
- zagranicznych: programy wspólnotowe oraz fundusze strukturalne (polityka spójności 2021-2027), Polska Cyfrowa PO w ramach Funduszy Europejskich na Rozwój Cyfrowy 2021-2027, Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG III Edycja 2021-2027;
- środków prywatnych i zbiorów publicznych.

Zgodnie z art. 73 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, właściciele lub posiadacze obiektów wpisanych do rejestru albo posiadający zabytek w trwałym zarządzie, mogą starać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku.

Dotacji z budżetu państwa może udzielić Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Wojewódzki Konserwator Zabytków (art. 74 i art. 75). Dotacje na czynności wyszczególnione w art. 77 cytowanej ustawy, mogą być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a w niektórych przypadkach nawet do 100% nakładów (art. 78). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru określa MKiDN w drodze rozporządzeń.

Dotacja Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzki konserwator zabytków może udzielić dotacji zgodnie z art. 76 ustawy na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku;
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- 3) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku.

Ponadto Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego może udzielić dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych, o których mowa w art. 31 ust. 2 oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych działań. Minister w trybie art. 83a może także udzielić dotacji celowej z budżetu państwa na wyposażenie pomieszczenia oraz odpowiednie zabezpieczenia techniczne, służących do przechowywania zabytków wpisanych na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Dotacje Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Działając zgodnie z ustawą z 23 lipca 2003r o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 16 sierpnia 2017r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków finansowych budżetu państwa, w części, której dysponentem jest Wojewódzki Konserwator Zabytków, może być udzielona dotacja lub refundacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane, planowane do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym na wniosek właściciela, posiadacza zabytku wpisanego do rejestru zabytków, bądź osoby posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie.

Dotacje wojewódzkie

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje gminne

Na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2024 poz. 1465), dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię ciepłą

Fundusz Kościelny.

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950r. o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 ze zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez państwo nieruchomości ziemskie. Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. W 2024r. kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację następujących zadań:

1. konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo,
2. wspomaganie kościelnej działalności charytatywno-opiekuńczej.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

W ramach NFOŚiGW realizowane mogą być m.in. projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Ponadto prace remontowo-termomodernizacyjne mają walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Państwowy fundusz celowy utworzony został na podstawie ustawy z dnia 22 czerwca 2017r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,. Jego dysponentem jest minister kultury i dziedzictwa narodowego. Przepisy powołujące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków weszły w życie z dniem 1 stycznia 2018r.. Wpływami Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są środki z administracyjnych kar pieniężnych, orzekanych od 1 stycznia 2018r. na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wpływami do Funduszu są ponadto nawiązki zasądzane przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku (art. 108 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).Środkami Funduszu dysponuje Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Pieniądze z funduszu pozwalają na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary oraz pozwalają na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien, powybijanych okien. Od 2020r. z Narodowego

Funduszu Ochrony Zabytków finansowane są projekty związane z montażem w zabytkach instalacji przeciwpożarowej oraz gaszenia mgłą wodną (FOG).

Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich.

Konkurs Zabytek Zadbany

Konkurs *Zabytek Zadbany* jest corocznym ogólnopolskim konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Generalnego Konserwatora Zabytków. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków, a procedurę konkursową prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs ma na celu promocję właściwej opieki nad zabytkami – prowadzonych wzorowo prac badawczych, konserwatorskich, rewaloryzacyjnych i adaptacyjnych, a także systematycznych działań na rzecz właściwego utrzymania zabytków. Ma charakter otwarty i nieodpłatny, adresowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych. Zgłoszeń obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych mogą dokonywać ich właściciele, posiadacze i zarządcy, a także Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków lub konserwatorzy samorządowi oraz kierownicy delegatur Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków.

Program Kultura – Interwencje

Celem programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym, a także upamiętniania historii i promowania polskiego dziedzictwa poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. O wsparcie w ramach programu mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe, koła gospodyń wiejskich (wpisane do KRKGW), kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą (wpisane do CEiDG lub KRS).

Finansowanie z fundacji

Istnieje możliwość pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. Fundację LOTTO im. Haliny Konopackiej, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG im. Ignacego Łukasiewicza, Fundację Orange, fundacje bankowe.

Programy dla organizacji samorządowych

Program *Wspólnie dla dziedzictwa*, adresowany jest do organizacji pozarządowych i realizowany ze środków Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Celem programu jest tworzenie warunków do zrównoważonej ochrony dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego wartości dla rozwoju społecznego obecnych i przyszłych pokoleń.

Celem programu *Niematerialne – przekaz dalej* jest wspieranie projektów dotyczących zjawisk wpisanych na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, służących wzmacnianiu przekazu pokoleniowego, ochrony i popularyzacji tych zjawisk. Działania realizowane w ramach programu powinny zwiększać wiedzę społeczeństwa na temat roli tego dziedzictwa w kulturze lokalnej i ogólnopolskiej, aktywizować społeczności lokalne i budować sieci współpracy w zakresie poznawania, ochrony i opieki nad dziedzictwem niematerialnym.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z ważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy. Do programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z zakresu dziedzictwa kulturowego i historycznego należą m.in.:

1. Program Ochrona Zabytków

Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

O dofinansowanie mogą ubiegać się podmioty posiadające osobowość prawną oraz siedzibę, zakład lub oddział na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie. O dofinansowanie w ramach programu nie mogą ubiegać się m.in. państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne.

2. Program Ochrona zabytków archeologicznych

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

O dofinansowanie mogą ubiegać się samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne uczelnie akademickie, niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą

3. Program Kultura ludowa i tradycyjna

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. O dofinansowanie mogą ubiegać się samorządowe instytucje kultury, które nie są współprowadzone przez ministra, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

4. Program Infrastruktura kultury

Celem programu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.

ŚRODKI ZAGRANICZNE

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Obecnie zakończono prace nad budżetem Unii Europejskiej w perspektywie 2021-2027.

Ustawa z dnia 9 października 2015r. o rewitalizacji (tj. Dz. U. 2024 poz. 278)

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne. Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS).

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej EWT

Europejska współpraca terytorialna jest celem polityki spójności służącym stawianiu czoła problemom, które wykraczają poza granice krajowe i wymagają wspólnego rozwiązania oraz umożliwiającym wspólne rozwijanie potencjału różnych obszarów. Działania w ramach współpracy są finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) za pośrednictwem trzech kluczowych komponentów współpracy transgranicznej, transnarodowej i międzyregionalnej na lata 2021-2027 (Interreg). Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: – obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, rozbudowy infrastruktury czy wymiany doświadczeń. Projekty transgraniczne przyczyniają się do poprawy ochrony i promocji

dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, poprawy bezpieczeństwa po obu stronach granicy, jak również wspierają przedsięwzięcia o charakterze edukacyjnym – to wszystko sprawia, że najbliższe otoczenie staje się jeszcze piękniejsze i bardziej przyjazne.

Kreatywna Europa

Kreatywna Europa to nowy projekt współpracy europejskiej, to obszar grantowy wspierający działania kulturalne oparte na współpracy międzynarodowej podmiotów z sektorów kultury kreatywnych i audiowizualnego. Projekty przyczynia się do międzynarodowego obiegu dzieł i twórców oraz budowania publiczności, a także do włączania społecznego poprzez kulturę i sztukę, zmniejszania śladu węglowego sektorów, cyfryzacji i wdrażania technologii w kulturze, budowania potencjału sektorów i rozwoju poszczególnych dziedzin sektora, takich jak architektura czy dziedzictwo kulturowe. W ramach schematu Projekty współpracy europejskiej aplikować mogą publiczne i prywatne organizacje, instytucje i przedsiębiorstwa sektora kultury i kreatywnego, mające siedzibę w Unii Europejskiej lub w jednym z krajów uczestniczących w programie Kreatywna Europa komponent Kultura.

Program Europa dla Obywateli 2021-2027

Ta propozycja jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich. Celami ogólnymi Programu jest: rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy, rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli, pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy. Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy: gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości, wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego, przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii, zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program operacyjny Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 (FEnIKS)

Program FEnIKS, jako kontynuacja programu Infrastruktura i Środowisko to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Głównym celem programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez: obniżenie emisyjności gospodarki transformację w kierunku gospodarki przyjaznej środowisku i o obiegu zamkniętym, budowę efektywnego i odpornego systemu transportowego o jak najniższym negatywnym wpływie na środowisko naturalne, dokończenie realizacji odcinków sieci bazowej TEN-T do roku 2030, poprawę bezpieczeństwa transportu, zapewnienie równego dostępu do opieki zdrowotnej oraz poprawę odporności systemu ochrony zdrowia, jak również wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym.

W sektorze kultury planowane są działania mające na celu ochronę zabytków o światowym i krajowym znaczeniu zarówno ruchomych i nieruchomych. Jednocześnie będzie rozwijana instytucja kultury oraz wspieranie ich adaptacji do nowych funkcji kulturalnych i społecznych.

Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027 to kontynuacja Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa 2014-2020 w ramach nowej perspektywy finansowanej z funduszy Europejskich 2021-2027. Celem tego programu jest budowa społeczeństwa gigabitowego w Polsce, udostępnienie zaawansowanych e-usług, które pozwolą na elektroniczne załatwienie spraw obywateli i przedsiębiorców, zapewnienie cyberbezpieczeństwa, rozwój gospodarki opartej na danych wykorzystujących najnowsze technologie cyfrowe, rozwój współpracy na rzecz tworzenia cyfrowych rozwiązań dla problemów społeczno-gospodarczych oraz wsparcie rozwoju zaawansowanych kompetencji cyfrowych kadr zaangażowanych w świadczenie usług, produktów lub procesów cyfrowych. Program kierowany jest przede wszystkim do przedsiębiorców,

administracji publicznej, organizacji pozarządowych, podmiotów systemu szkolnictwa wyższego i nauki, podmiotów leczniczych oraz instytucji kultury.

Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego 2021-2027

Program regionalny Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego 2021-2027 to kluczowy dokument określający strategię wykorzystania środków europejskich w województwie świętokrzyskim na lata 2021-2027. FEŚ 2027 swym zasięgiem obejmuje wsparcie finansowane z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+) oraz Funduszu Sprawiedliwej Transformacji (FST).

Priorytet 5. Fundusze Europejskie dla rozwoju społecznego

Działanie 5.4 Infrastruktura w kulturze i turystyce

Cele to: modernizacja infrastruktury kultury i turystyki, wzmacnianie potencjału instytucji kultury, wspieranie rozwoju sektorów kreatywnych, promocja dziedzictwa narodowego i walorów turystycznych Świętokrzyskiego poprzez:

- dostosowanie obiektów zabytkowych do pełnienia funkcji związanych z kulturą (renowacja, modernizacja, ochrona zabytków, przystosowanie do potrzeb osób z niepełnosprawnościami)
- ułatwienie dostępu do dóbr kultury (konserwacja zabytków ruchomych, muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych, digitalizacja)
- wspieranie konkurencyjności sektora turystycznego (tworzenie nowych i rozbudowa istniejących miejsc atrakcyjnych turystycznie, ułatwianie do nich dostępu)
- inwestowanie w obiekty i miejsca, które tworzą turystyczne szlaki tematyczne (historyczne, przyrodnicze, ale też np. kajakowe, rowerowe, kamperowe)

Przedkładane projekty muszą wynikać z Gminnych Programów Rewitalizacji (GPR), pozytywnie zaopiniowanych przez IZ.

11. 11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Celem Programu jest nie tylko poprawa stanu zachowania obiektów z rejestru zabytków i obiektów wpisanych do gminnej ewidencji, ale także dbałość o miejsca pamięci narodowej, kapliczki przydrożne, cmentarze. W Gminnej Ewidencji Zabytków znajdują się zabytki wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty nieruchome w postaci pojedynczych zabudowań: domy, chałupy, kapliczki, młyny, obiekty należące do parafii rzymsko-katolickich, cmentarze, jak również układy przestrzenne oraz stanowiska archeologiczne. Obiekty należące do osób prywatnych, jeśli są zamieszkałe i właściwie użytkowane są w dobrym stanie technicznym, natomiast inne niszczeją zarówno ze względu na brak środków, jak i zainteresowania. Gmina Moskorzew nie posiada bezpośrednio możliwości wpływania na poprawę stanu zachowania obiektów, które są własnością osób fizycznych. Brak również możliwości prawnych udzielania tej grupie podmiotów pomocy finansowej. W związku z tym z uwagi na przeprowadzone zmiany w wyglądzie, stanu elewacji i stolarki okiennej, drzwiowej, a prawdopodobnie również zmiany wyposażenia wewnętrznego zatraciły charakter obiektów zabytkowych. Reasumując powyższe należy stwierdzić, iż podejmowane działania i prace w zakresie opieki nad zabytkami były realizowane w miarę możliwości dostępnych środków prawnych i finansowych.

Działania w zakresie opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa kulturowego, jakie były podejmowane/zrealizowane na terenie gminy Moskorzew w ostatnich latach

DZIAŁANIA PODEJMOWANE PRZEZ GMINĘ MOSKORZEW

1. W 2019 roku została sporządzona ekspertyza budowlana stanu technicznego budynku oraz opracowana dokumentacja projektowo-kosztorysowa Oficyny w Zespole Dworskim w Moskorzewie.

2. W 2021 roku Stowarzyszenie „Wielu Pokoleń Jesteśmy Solą Tej Ziemi” w ramach otwartego konkursu ofert na realizację zadań publicznych z zakresu ochrony dóbr kultury ogłoszonego przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach otrzymało środki publiczne w wysokości 20.700,00 zł. na zadanie pn. „Sporządzenie ekspertyzy technicznej i konserwatorskiej zabytkowego obiektu tzw. Murowańca w Moskorzewie”. Dzięki pozyskanym środkom przez stowarzyszenie udało się wykonać dokumentację wskazującą kolejność prac budowlano remontowych niezbędnych do wykonania w przyszłości celem uratowania obiektu.

3. W 2022 roku gmina zrealizowała zadanie inwestycyjne pn. „Przebudowa zabytkowego budynku „Oficyny dworskiej” powstałej w XIX w., polegające na wymianie pokrycia dachowego wraz z orynnowaniem oraz przemurowaniu kominów.

W budynku „Oficyny dworskiej”, w której mieszka kilka rodzin zostało wymienione pokrycie dachowe, przemurowane kominy i zamontowane nowe orynnowanie. Był to pierwszy etap prac mających na celu przebudowę i uratowanie przed całkowitym zniszczeniem zabytkowego obiektu. Wartość realizacji całej inwestycji wyniosła 823.351,70 zł. Gmina Moskorzew otrzymała refundację poniesionych kosztów w wysokości 261.999,67 zł z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego z programu „Ochrona zabytków 2022”, pozostałe koszty zadania zostały pokryte ze środków własnych.

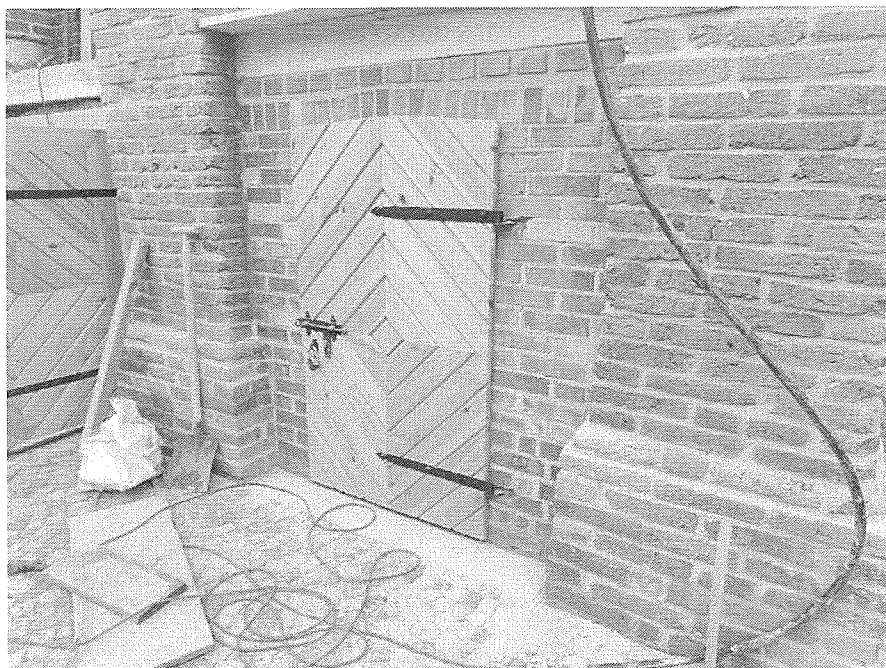
Zabytkowy budynek „Oficyny dworskiej” powstałej w XIX w. po realizacji robót budowlanych

4. W 2022 roku Gmina Moskorzew pozyskała nagrodę w wysokości 1 mln zł w Konkursie „Nasz Zabytek” na rewaloryzację zabytkowego obiektu tzw. Murowańca w Moskorzewie.

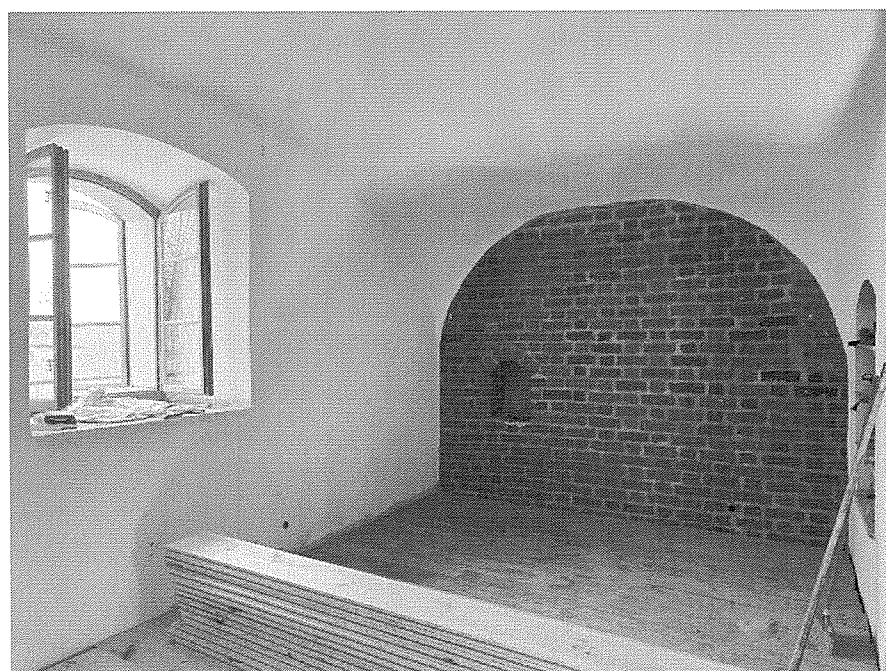
5. W 2023 roku Gmina Moskorzew ogłosiła postępowanie zakupowe i podpisała umowę na zadanie pn. *Rewaloryzacja zabytkowego obiektu tzw. Murowańca w Moskorzewie*. Inwestycja miała na celu działania konserwatorskie, które przywrócą wartości użytkowe i ekspozycję dziedzictwa kulturowego oraz uratują obiekt przed dalszym niszczeniem.

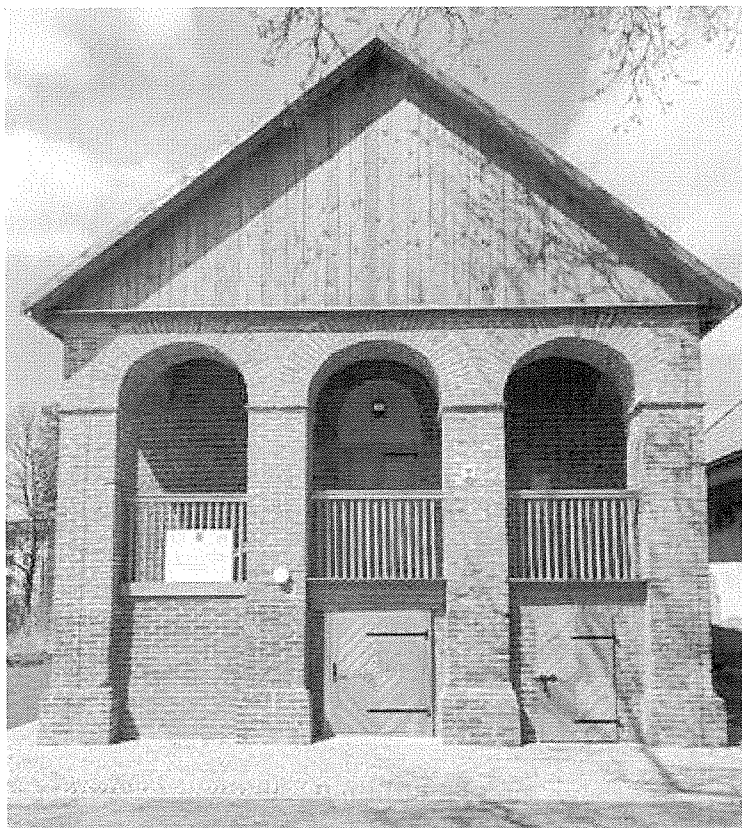
Budynek Murowańca w trakcie robót budowlanych

Budynek Murowańca podczas montażu stolarki okiennej i drzwiowej

Budynek Murowańca w trakcie robót budowlanych wewnątrz obiektu

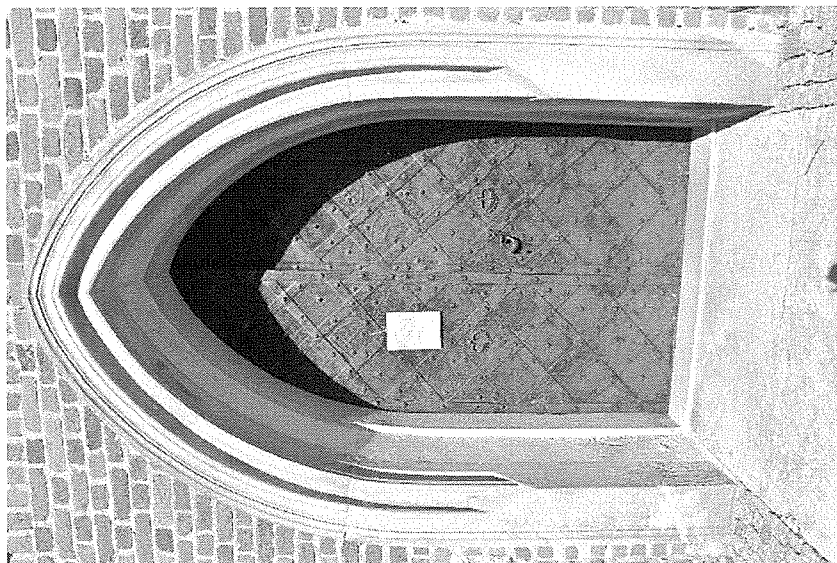

Zrewaloryzowany budynek Murowańca – czerwiec 2024

W zabytkowym budynku dworskim mieści się obecnie Lokalna Izba Historii oraz Punkt Informacji Turystycznej. Obiekt można odwiedzić od poniedziałku do piątku w godzinach 13:00-19:00. Poza funkcjami stałymi, w „Murowańcu” odbywają się: spotkania, warsztaty, wystawy, konkursy. Jest miejscem dla działalności miejscowych stowarzyszeń, m.in. stowarzyszenia „Wielu Pokoleń Jesteśmy Solą Tej Ziemi”.

DZIAŁANIA PODEJMOWANE PRZEZ INNYCH WŁAŚCICIELI ZABYTKÓW POŁOŻONYCH NA TERENIE GMINY MOSKORZEW

1. Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Małgorzaty w Moskorzewie w ostatnich latach prowadziła bieżące prace i naprawy mające na celu zapobieganie niszczeniu zabytkowego kościoła. Największym przedsięwzięciem zrealizowanym przez parafię było pozyskanie dotacji w wysokości 60.000,00 zł z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego na renowację zabytkowych metalowych drzwi z końca XIV w. w kościele parafialnym. Dzięki uzyskanemu wsparciu finansowemu udało się odrestaurować zabytkowe drzwi.

Drzwi w kościele p.w. św. Małgorzaty w Moskorzewie po renowacji

2. Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Jakuba Apostoła w Chlewicach ciągle podejmuje działania mające na celu całkowite odnowienie kościoła parafialnego. W ostatnich latach udało się m.in. wyremontować strop nawy i prezbiterium, położyć tynki, pomalować ściany wewnętrzne, wyremontować instalację odgromową, odnowić stację drogi krzyżowej, instalację elektryczną i oświetlenia. Większość prac była wykonana ze środków parafialnych.

Kościół p.w. św. Jakuba Apostoła w Chlewicach – wnętrze budynku po malowaniu

12. 12. Bibliografia

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 6 kwietnia 1997r.
2. Ustawy i akty prawne właściwe dla zagadnienia
3. Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury (Dz. U. z dnia 30 września 1976r.) – tekst główny z aktualizacjami
4. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026
5. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030
6. Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+
7. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego
8. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2023-2026
9. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Moskorzew

10. Miejscowe plan zagospodarowania przestrzennego gminy Moskorzew

11. Strategia Rozwoju Ponadlokalnego dla Gminy Moskorzew, Nagłowice, Oksa, Radków, Secemin, Słupia do 2030 roku.

Strony internetowe:

<http://www.moskorzew.pl/>

<http://polskaniezwykla.pl>

<http://zabytki.pl>

<http://mapy.zabytek.gov.pl/Nid/>

<http://pl.wikipedia.org/wiki/moskorzew>

<http://www.moskorzew.e-mapa.net/>

<http://wuoz-kielce.pl>

2. Załączniki

Załącznik nr 1. Obiekty zabytkowe ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ dla Gminy Moskorzew)

LP.	M I E J S C O V O Ś Ć	NAZWA OBIEKTU	LOKALIZACJA	CZAS POWST ANIA	WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW WOJEWÓD ZTWA ŚWIĘTOKR ZYSKIEGO	STAN ZACHOW ANIA
1.	C h e b d z i e	Kopiec Kościuszki	Chebdlie działka nr 125/1	1794r.	Nr rejestru A.899 Decyzja z 31.10.2012r. WEZ	bardzo dobry
2.	C h l e w i c e	Kościół parafialny p.w. Św. Jakuba Apostoła w zespole kościoła parafialnego	Chlewice ul. 16 Stycznia, działka nr 904	1862- 1864	-	dobry
3.	C h l e w i c e	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego	Chlewice ul. 16 Stycznia, działka nr 904	XIV w.	-	dobry
4.	C h l e w i c e	Cmentarz parafialny	Chlewice działka nr 937	XIX w.	-	dobry
5.	C h l e w i c e	Dwór z zespole dworskim	Chlewice ul. 16 Stycznia, działka nr 906/2	2 poł. XIX w.	-	bardzo zły
6.	C h	Park w zespole	Chlewice	ok.	Nr rejestru	zaniedbany

	l e w i c e	dworskim)	ul. 16 Stycznia, działki nr 906/1, 906/2, 907/23, 907/25	1839r.	A.956 Decyzja z 18.12. 1957r. WEZ	
7.	C h l e w i c e	Figura św. Floriana	Chlewice ul. 16 Stycznia, działka nr 905	pocz. XX w.	-	dobry
8.	C h l e w s k a W o l a	Park w zespole dworskim	Chlewska Wola działki nr 361, 362, 345 (część), 375 (część), 1378	I poł. XIX w.	Nr rejestru A.957 Decyzja z 27.02.1958r. WEZ	dobry
9.	M ę k a r z ó w	Dwór w zespole dworskim	Mękarzów działka nr 184/2	I poł. XIX w.	Nr rejestru A.958/ 1 Decyzja z 17.08.1988r. WEZ	dobry przebudowa ny
10.	M ę k a r z ó w	Park w zespole dworskim	Mękarzów działki nr 184/1, 184/2 (część), 184/3, 184/9, 184/10 (część)	I poł. XIX w.	Nr rejestru A.958/2 Decyzja z 18.12.1957r. i 17.08.1988r. WEZ	częściowo zaniedbany
11.	M ę k a r z ó w	Rządcówka (obecnie OSP) w zespole dworskim	Mękarzów działka nr 184/2	XVIII/XI X w.	-	bardzo dobry
12.	M ę k a r z ó w	Stajnia w zespole dworskim	Mękarzów działka nr 184/1	koniec XVIII w.	WEZ	bardzo zły

13.	M o s k o r z e w	Kościół parafialny p.w. Św. Małgorzaty w zespole kościół parafialnego	Moskorzew działka nr 221/4	XIV w.	Nr rejestru A.959/1 Decyzja z 16.10.1956r. i 27.01.1978r. WEZ	dobry
14.	M o s k o r z e w	Cmentarz przykościelny przy zespole kościół parafialnego	Moskorzew część działek nr 221/4 i 231	XIV w.	Nr rejestru A.959/2 Decyzja z 27.01.1978r. WEZ	dobry
15.	M o s k o r z e w	Budynek dworski „murowaniec” w zespole dworskim	Moskorzew działka nr 11/29	XIII w.	Nr rejestru A.960/1 Decyzja z 24.03.1947r. i 15.02.1972r. WEZ	odnowiony
16.	M o s k o r z e w	Oficyna w zespole dworskim	Moskorzew Działka nr 11/29	II poł. XVIII w.	Nr rejestru A.960/2 Decyzja z 15.02.1972r. WEZ	częściowo zaniedbany/ wymienion y dach
17.	M o s k o r z e w	Park w zespole dworskim	Moskorzew działki nr: 11/2; 11/3; 11/4; 11/5; 11/6; 11/7; 11/14; 11/15; 11/16; 11/17; 11/18; 11/19; 11/21; 11/24; 11/25; 11/26; 11/27; 11/28; 250; oraz działki nr: 11/1; 11/20 (obecnie 11/29); 221/4; 231 (część działek)	XVIII w.	Nr rejestru 960/3 Decyzja z 15.02.1972r. WEZ	zaniedbany
18.	M o s k	Stajnia w zespole dworskim	Moskorzew Działka nr 11/1	połowa XIX w.	WEZ	zaniedbany

	o r z e w					
19.	M o s k o r z e w	Spichlerz w zespole dworskim	Moskorzew Działka nr 11/1	połowa XIX w.	WEZ	zaniedbany
20.	M o s k o r z e w	Cmentarz parafialny rzymsko- katolicki w zespole cmentarza parafialnego	Moskorzew Działka nr 407	połowa XIX w.	WEZ	dobry
21.	M o s k o r z e w	Kaplica cmentarna w zespole cmentarza parafialnego	Moskorzew Działka nr 407	koniec XIX w.	WEZ	częściowo zaniedbany
22.	M o s k o r z e w	Figura św. Jana Nepomucena w zespole dworskim	Moskorzew Działka nr 11/29	XVIII w.		zaniedbany
23.	M o s k o r z e w	Figura św. Jana Nepomucena w zespole dworskim	Moskorzew Działka nr 11/27	XIX w.		dobry

Załącznik nr 2. Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ dla Gminy Moskorzew)

LP	M I E J S C O W O Ś Ć	OBS ZAR AZP	NUM ER NA OBSZ ARZE	NUMER STANOWIS KA W MIEJSCO WOŚCI	FUNKCJA	CHRONOLOGIA
1	C hl e w sk a W ol a	89-56	13	2	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze okres wczesnonowożytny
2	C hl e w sk a W ol a	89-56	14	3	śląd osadnictwa	okres późnonowożytny
3	C hl e w sk a W ol a	89-56	15	4	śląd osadnictwa	okres wczesnonowożytny
4	C hl e w sk a W ol a	89-56	16	5	dwór	okres nowożytny
5	C hl e w sk a W ol	89-56	17	6	śląd osadnictwa	okres nowożytny

	a					
6	C hl e w sk a W ol a	89-56	18	7	osada	okres wczesnonowożytny
7	C hl e w sk a W ol a	89-56	19	8	ślad osadnictwa	okres wczesnonowożytny
8	C hl e w sk a W ol a	89-56	20	9	ślad osadnictwa	okres wczesnonowożytny
9	D ąb ró w ka	89-56	45	1	ślad osadnictwa	okres wczesnonowożytny
10	M ę k ar z ó w	89-56	21	1		
11	M ę k ar z ó w	89-56	22	2	ślad osadnictwa	średniowiecze
12	M ę k ar z ó w	89-56	23	3	ślad osadnictwa	okres wczesnonowożytny
13	M ę k	89-56	24	4	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	późne średniowiecze okres wczesnonowożytny

	ar z ó w					
14	M ę k ar z ó w	89-56	25	5	osada	późne średniowiecze
15	M ę k ar z ó w	89-56	26	6	osada	XVII w.
16	M ę k ar z ó w	89-56	27	7	śląd osadnictwa	okres wczesnonowożytny
17	M ę k ar z ó w	89-56	28	8	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	późne fazy okresu wczesnośredniowiecznego XVII w.
18	M ę k ar z ó w	89-56	29	9	śląd osadnictwa	późne fazy okresu wczesnośredniowiecznego
19	M ę k ar z ó w	89-56	30	10	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze okres nowożytny
20	C hl e w sk a	89-57	4	1	śląd osadnictwa	pradzieje

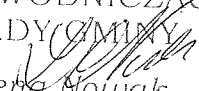
	W ol a					
21	K ol o ni a C hl e w ic e	89-57	1	2	ślad osadnictwa osada ślad osadnictwa punkt osadniczy	mezolit pradzieje średniowiecze okres nowożytny
22	K ol o ni a C hl e w ic e	89-57	2	3	ślad osadnictwa ślad osadnictwa punkt osadniczy	pradzieje ślad osadniczy okres nowożytny
23	K ol o ni a C hl e w ic e	89-57	3	4	osada ślad osadnictwa punkt osadniczy	epoka brązu epoka brązu okres nowożytny
24	D a m ia n y	90-56	12	1	punkt osadniczy	okres nowożytny
25	D a m ia n y	90-56	13	2	osada punkt osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny
26	D a m ia	90-56	14	3	osada	średniowiecze

	n y					
27	K ol o ni a C hl e w ic e	90-56	11	1	punkt osadniczy	okres nowożytny
28	L u b ac h o w y	90-56	15	1	śląd osadnictwa punkt osadniczy	średniowiecze okres nowożytny
29	L u b ac h o w y	90-56	16	2	śląd osadnictwa	średniowiecze
30	L u b ac h o w y	90-56	17	3	osada punkt osadniczy	średniowiecze okres nowożytny
31	M os k or ze w	90-56	18	1	śląd osadnictwa punkt osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny
32	M os ko rz e w	90-56	19	2	punkt osadniczy	okres nowożytny
33	M os ko rz	90-56	20	3	śląd osadnictwa punkt osadniczy	późne średniowiecze okres wczesnonowożytny

	e w					
34	M os ko rz e w	90-56	21	4	śląd osadnictwa	późne średniowiecze-
35	M os ko rz e w	90-56	22	5	śląd osadnictwa punkt osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny
36	M os ko rz e w	90-56	23	6	śląd osadnictwa punkt osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny
37	M os ko rz e w	90-56	24	7	śląd osadnictwa punkt osadniczy	średniowiecze okres nowożytny
38	M os ko rz e w	90-56	25	8	punkt osadniczy	okres wczesnonowożytny
39	M os ko rz e w	90-56	26	9	śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy	pradzieje późne średniowiecze okres nowożytny
40	M os ko rz e w	90-56	27	10	osada	średniowiecze
41	M os ko rz e w	90-56	28	11	śląd osadnictwa	pradzieje
42	M os ko rz e w	90-56	31	12	śląd osadnictwa punkt osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny
43	P er z y n	90-56	29	1	śląd osadnictwa punkt osadniczy	średniowiecze okres nowożytny

	y					
44	P er z y n y	90-56	30	2	punkt osadniczy	okres nowożytny
45	T ar n a w a G ór a	90-56	32	1	osada punkt osadniczy	późne średniowiecze okres wczesnonowożytny
46	C hl e w ic e	90-57	18	1	punkt osadniczy	okres późnonowożytny
47	C hl e wi ce	90-57	19	2	punkt osadniczy	okres późnonowożytny
48	C hl e wi ce	90-57	20	3	śląd osadnictwa	okres prehistorii
49	C hl e wi ce	90-57	21	4	punkt osadniczy	okres nowożytny
50	C hl e wi ce	90-57	22	5	punkt osadniczy	okres nowożytny
51	C hl e wi ce	90-57	23	6	punkt osadniczy	okres nowożytny
52	C hl e wi ce	90-57	24	7	śląd osadnictwa punkt osadniczy	okres prehistorii okres późnonowożytny
53	C hl e wi ce	90-57	25	8	punkt osadniczy	okres późnonowożytny

54	C hl e wi ce	90-57	26	9	punkt osadniczy	okres nowożytny
55	C hl e wi ce	90-57	27	10	śląd osadnictwa osada	okres późnośredniowieczny okres nowożytny
56	C hl e wi ce	90-57	28	11	śląd osadnictwa punkt osadniczy	okres późnośredniowieczny okres nowożytny

PRZEWODNICZĄCA
RADY GMINY

Lena Nowak